

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

EUROPOS STUDIJŲ: IDĖJŲ, INSTITUCIJŲ IR EKONOMIKOS MAGISTRO PROGRAMA

LUKAS GRINIUS

II kurso studentas

**ES KAIP POLITINĖ FORMA J. HABERMASO KONSTITUCINIO
PATRIOTIZMO DOKTRINOJE: REPREZENTACIJOS, DEMOKRATIJOS
IR LEGITIMUMO ASPEKTAI**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: prof. dr. Vytautas Radžvilas

Vilnius, 2016

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data)

.....

(parašas)

.....

(v., pavardė)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....

(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „ES kaip politinė forma J. Habermaso Konstitucinio patriotizmo doktrinoje: reprezentacijos, demokratijos ir legitimumo aspektai“ yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Lukas Grinius

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Grinius L. ES kaip politinė forma J. Habermaso Konstitucinio patriotizmo doktrinoje: reprezentacijos, demokratijos ir legitimumo aspektai. Europos studijų: idėjų, institucijų ir ekonomikos programos magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas V. Radžvilas. Vilnius, 2016.

Reikšminiai žodžiai: Europos Sąjunga, Jurgenas Habermasas, Konstitucinis patriotizmas, demokratija, demokratijos diskursas, ES integracija, valstybė, Lisabonos sutartis, teisė.

Darbe nagrinėjamas Jurgeno Habermaso Konstitucinio patriotizmo principas kaip ES politinės integracijos alternatyva. Teorijoje analizuojami reprezentacijos, demokratijos ir legitimumo aspektai. Atskleidžiami esminiai ES probleminiai momentai, verčiantys ieškoti alternatyvų dabartiniam Sąjungos modeliui. Analizuojamas Konstitucinio patriotizmo principas, jo galimybes bei akligatviai ES integracijos kontekste, pateikiamos tolesnės Sąjungos raidos alternatyvos.

TURINYS

ĮVADAS	1
1. HABERMASO DISKURSO TEORIJA KAIP KONSTITUCINIO PATRIOTIZMO TEORINĖ IR METODOLOGINĖ IDĖJOS PRIELAIDA	8
1.1. Habermaso socialinės tikrovės diskurso formavimosi aplinka	9
1.2. Habermaso diskurso teorijos idėjinės prielaidos	10
1.2.1. Teisingumo galimybė Habermaso diskurso teorijoje	11
1.2.2. Svarstomosios diskurso demokratijos formavimas	12
1.2.3. Diskursyviosios moralės prielaidos	13
1.2.4. Religijos priešprieša	14
1.2.5. Teisės normų diskursas	15
1.3. Habermaso „Viešoji erdvė“	17
1.4. Habermaso diskurso teorija, kaip Konstitucinio patriotizmo idėjos prielaida	18
2. KONSTITUCINIO PATRIOTIZMO PRINCIPAS KAIP NAUJA ES ORGANIZACIJOS FORMA	20
2.1. Konstitucinio patriotizmo principo galimybės ES kontekste	21
2.1.1. Konstitucinis patriotizmas, kaip moralinės legitimacijos ES pagrindas	22
2.1.2. Habermaso universalios ES visuomenės idėja	24
2.1.3. Lygybė kaip ES legitimacijos forma	25
2.2. ES demokratijos modelis	26
2.2.1. Demokratijos ištakos	27
2.2.2. ES demokratijos aplinka	29
2.2.3. ES demokratija kaip visuotinės legitimacijos idėja	30
3. HABERMASO KRIZĖS REFLEKCIJA	32
3.1. ES legitimacijos problematika	32
3.2. Laisvės galimybė ES sistemoje	36
3.3. Konstitucinis patriotizmas kaip nauja ES organizacijos forma	36
3.4. ES demokratijos problema	38
3.5. Naujas valdymo įrankis ES – teisės normų sistema	38
IŠVADOS	40
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	43
SUMMARY	48

ĮVADAS

Europos vizijų buvo daug, dabartinės Europos idėjinių ištakų galime rasti dar iki Prancūzijos revoliucijos. Gotfrydas Leibnias savo darbuose iškėlė suvienytos *Respublica Christiana* Europos viziją,¹ kurios pagrindinė ašis buvo krikščioniškoji vienybė. Viktoras Hugo, teigia, kad anksčiau ar vėliau visai kaip JAV išvysime Jungtines Europos valstijas. Nyčė pabrėžė, kad Europos Dievas mirė,² reikia ieškoti naujų galimybių. Nors panašios idėjos Europoje vyravo nuolat, dabartinės ES projekto idėjos rimtai įsibėgėjo tik po Paneuropinės taikos projekto 1926 m. Vienoje, kaip galimą receptą siūlant naują Europos tautų vienijimąsi.³ Kai tapo aišku, kad Europai reikalingas tvirtas jungiantis pagrindas, prasidėjo įvairių ES vizijų bei strategijų konkurencija.

Robertas Schumanas pabrėžė, kad „susitarimas negali ir neturi likti tik techniniu ir ekonominiu reikalu, šiam sumanymui reikia sielos, sąmonės, kuri suvoktų savo istorinę giminystę, dabarties ir ateities įsipareigojimus, politinės valios“.⁴ Jis buvo įsitikinęs, kad demokratija be krikščioniškojo dėmens ilgainiui taps tik karikatūra. Akcentavo, kad politinė bendruomenė gali būti demokratiška tik remdamasi krikščioniškąja tradicija – jos kolektyvinės tapatybės ryšiais, hierarchija, laisve ir žmogaus teisėmis. Paneuropistų Sąjūdis pabrėžė, kad individualizmas bei socializmas išmokys ES piliečius kooperuotis, sukurs tvirtą Sąjungą.⁵ A. Spinellis akcentavo Europos kaip federacijos planą.⁶ Idėjos stipriai konkuravo, galiausiai raktą į vienijimąsi randa Jean Monnet.

Pagrindinis Monnet principas – ekonominė integracija buvo ypač aktualus po antrojo pasaulinio karo. Šiuo pagrindu sutelkti individai nustos kariauti, suvienijus ekonomiką integracinė banga nuvilnys per daugelį sričių.⁷ Monnet suvokė, kad ekonominė integracija per rinką – efektyviausia individų vienijimosi galimybė.⁸ Įsigalėjo funkcinis-techninis, ekonomika pagristas Europos vienijimosi planas. Schumano požiūris atmestas, kaip netinkantis – Europa buvo paveikta Prancūzijos revoliucijos ir to ką Nyčė pavadino „Dievo mirtimi“.⁹ Spinelio federacijos idėja tuo metu buvo ankstyva ir to meto Europai sunkiai įgyvendinama. Funkcinis, ekonominis vienijimosi planas atrodė tinkamiausia alternatyva.

---

¹Patrick Riley, *Leibniz Universal Jurisprudence: Justice as the Charity of the Wise*. Cambridge: Harvard University Press, 1996, 241- 244.

²Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra*. Edited: Adrian Del Caro, and Robert B Pippin. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 69.

³Richard Vaughn, *Twentieth-Century Europe: Paths to Unity*. Abingdon: Taylor & Francis, 1979.

⁴Robert Schuman, *Pour l' Europe*. Paris: Editions Nagel Briquet, 2005, 7-56.

⁵Walter Lippens, *Documents on the History of European Integration, Volume 1: Continental Plans for European Union 1939–1945*. Boston: Walter De Gruyter Inc, 1984, 712.

⁶European Commission, „Altiero Spinelli: an Unrelenting Federalist“. Brussels.

<http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/altiero_spinelli_en.pdf> [žiūrėta 2016 04 18].

⁷Ernst Bernard Haas, *Technocracy, pluralism and the New Europe*, International Regionalism. Boston: Little Brown, 1968, 157-162.

⁸Wendy Larner ir William Walters, *Global Governmentality*. London: Routledge, 2004, 155-174.

⁹Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra*, 69.

Monnet logika buvo ta, kad ekonominiu pagrindu vykstanti integracija pakeis sąmonę ir visas gyvenimo aplinkybes, savaime kils noras susivienyti ir kitose srityse.¹⁰ Daugelis tikėjosi, kad *spillover* keliu ekonomika anksčiau ar vėliau sujungs visas sritis. Tačiau ekonomikos efektas buvo nepakankamas,¹¹ tokiai vienijimosi schemai reikėjo ir teorinio pagrindimo – ypač kultūrinio. Europos tėvai suvokė, kad Europos įvairovė yra principinė kliūtis vienijimuisi. Klojant paneuropinės ideologijos pagrindus, Europai reikėjo naujo ją vienijančio veiksnio. Šiame kontekste ypatingą vaidmenį suvaidino Jurgenas Habermasas. Tokio tipo filosofiniai svarstymai, Europos idėjos plėtrą apibrėžiant kaip teorinę dimensiją, kultūriškai pagrindžiant politinį jos egzistavimo modelį, buvo savotiška kepurė ant Mone projekto. Siekdamas įtvirtinti naująjį santvarkos pobūdį Habermasas išplėtoja Konstitucinio patriotizmo principą (vok. *Verfassungspatriotismus*).^{12 13} Profesoriaus teorija mėgina pagrįsti funkcinį, ekonominį ES projektą, kaip demokratinį, siūlo teorinį kontekstą politiniam, kultūriniam vienijimuisi.

Habermaso intencija buvo suderinti instrumentinę Mone logiką su teorine demokratiškos Europos idėja. Pasitelkdamas Konstitucinio patriotizmo doktriną, profesorius plėtoja naująjį demokratijos modelį, individų vienijimosi pagrindą. Skirtingai nei funkcinės teorijos Habermaso darbai buvo išskirtinai teoriniai, orientuoti į politinę, kultūrinę individų integraciją. Filosofine refleksija, kitaip nei klasikinėmis technologinėmis integracijos teorijomis, mėginta pagrįsti vertybinius ir politinius Europos pagrindus, suvokti integraciją, idėjiniame lygmenyje nesigilinant į technines detales.

Konstitucinis patriotizmas bei Sąjungos demokratijos, legitimacijos problemos ganėtinais plačiai tyrinėjamos, tačiau didesnioji darbų dalis koncentruojasi į institucinį ES veikimo modelį, vidinius mechanizmus, būdus, kaip padidinti jų efektyvumą bei kitus panašius klausimus.¹⁴ Autoriai ypač dažnai tyrinėja naujus demokratijos taikymo būdus, jos gerinimą ES, deficito problematiką.¹⁵

---

¹⁰Larner ir Walters, *Global Governmentality*. 155-174.

¹¹Jurgen Habermas, *The Crisis Of The European Union A Response* (iš vokiečių kalbos vertė Ciaran Cronin). Cambridge: Polity Press, 2012, 2-89

¹²Konstitucinio patriotizmo principą pirmasis panaudojo Hanos Arendt mokinys Dolf Sternberger, kaip galimą taikos garantą po II pasaulinio karo. Plačiau: Dolf Sternberger, *Verfassungspatriotismus*. Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1990. Tačiau išplėtoja, išpopuliarina, pritaiko Vokietijai bei ES – J. Habermasas.

¹³Jurgen Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (Studies in contemporary German social thought). Cambridge: The MIT Press, 1998, 490-516, 566.

¹⁴John Patrick McCormick, *Weber, Habermas, and Transformations of the European State*. Constitutional, Social and Supranational Democracy. New York: Cambridge University Press, 2007.

¹⁵Plačiau: Andrew Moravcsik, *The Choice For Europe*. Ithaca, New York.: Cornell University Press, 1998. Lewis Joachim Edinger ir Brigitte Lebens Nacos. „From The Bonn To The Berlin Republic: Can A Stable Democracy Continue?“. *Political Science Quarterly* 113.2, 1998, 179-191. Larry Siedentop, *Democracy in Europe*. London: The Penguin Press, 2000. Federico Mancini, *Democracy and Constitutionalism In The European Union*. Oxford: Hart Pub, 2000. Deirdre Curtin, *Postnational Democracy*. The Hague: Kluwer Law International, 1997. Amaryllis Verhoeven, „Europe Beyond Westphalia Can Postnational Thinking Cure Europe's Democracy Deficit?“. *Maastricht J. of European and Comparative Law* (5), 1998, 369-382. Richard Bellamy, „Democracy Without Democracy? Can the EU's Democratic 'Outputs' be Separated from the Democratic 'Inputs' Provided by Competitive Parties and Majority Rule?“. *Journal of European Public Policy*, 17(1), 2010, 2-19.

Tačiau išvados ganėtinai prieštaringos – Apšvietos dekonstrukcinės galimybės, politikai, masinės medijos, viešoji erdvė sukuria didelį neapibrėžtumą.

Profesorius plačiai analizuoja Europoje vykstančius procesus, gilinasi į ES institucinius klausimus, teorines problemas, siūlo jų sprendimus, tačiau integraciniam procesui tęsiantis, jo plėtotos idėjos pasiekia tam tikrą ribą. Dabartinė ES integracija teoriniu požiūriu jų neturi,¹⁶ tačiau Habermaso mintis atsirėmė į nematomą sieną. Sąjunga, kurią jis stipriai palaikė, tapo kritikos objektu. Jo darbuose pozityvią Europos integracijos proceso nuotaiką pakeitė ypač stiprus negatyvumas.¹⁷

Habermasas stipriai kritikuoja ES, tačiau Konstitucinio patriotizmo principo jis neatsisako, pabrėždamas Sąjungos svarbą bei aktualumą, ypač teoriniame kontekste. ES projektas įdomus savo plėtros galimybėmis, žengimu į naują piliečių tarpusavio pasitikėjimo etapą – svarbius pokyčius būsimai demokratinės politinės unijos formai.¹⁸ Konstitucinio patriotizmo principas sprendžia piliečių įprasminimo problemą, tačiau politinė forma, demokratijos galimybės šiame kontekste kelia vis daugiau klausimų. Europos funkcinės integracijos idėja suponavo tautų, nacionalinių valstybių likvidavimą.¹⁹ Habermaso Konstitucinio patriotizmo principas turėjo būti visraktis, kuris turėjo tuos dalykus – demokratiškumą ir instrumentalumą suderinti.

Habermasas akcentuoja, kad ES problemas galime išspręsti per Konstitucinio patriotizmo prizmę, tačiau šis principas susilaukia nemažai kritikos – dažnai pabrėžiama, kad jis per daug abstraktus.²⁰ Skatinti piliečius vienyti, akcentuojant universalių principų idėją, atrodo sudėtinga bei nepakankama. Konstitucinis patriotizmas akcentuoja universalų tapatybės suvokimą²¹ – save tapatinant, kaip pasaulio pilietį, o tik vėliau tam tikros bendruomenės dalimi. Tačiau kultūrinis, istorinis palikimas atlieka nemažiau svarbų vaidmenį, tuo tarpu universalistinės idėjos to stokoja, daugelis piliečių linkę tapatintis su vienu iš minėtų dėmenų, sukuriant stiprią konkurencinę aplinką Konstituciniam principui.²² Atsisakyti istorinių aspektų, perkurti praeitį ir kaip medžiagą tam naudoti dabartį bei jos laimėjimus gali būti nepakankama. Šie veiksniai kur kas sudėtingesni nei teisinis reguliavimas, jie nėra grynai politiniai ir lengvai keičiami.

---

¹⁶Šia tema taip pat trumpai užsiminta anksčiau. Kadangi integracija tiesiogiai koreliuoja su ES valdymo gerinimu bei Sąjungos konkurencija su nacionaline valstybe, siekiant gerinti jos valdymo mechanizmą bei didinti galios balansą ES suinteresuota tolesnei integracijai. Sąlyginai jos pabaiga būtų galima vadinti nacionalinės valstybės likvidavimą, tačiau ir tai neleistų to užtikrintai patvirtinti – dabartinės ES idėjinis variklis Apšvietos epocha bei jos dekonstrukcinės galimybės, todėl iki galo negalime apsibrėžti, koks galutinis ES integracijos tikslas.

¹⁷Habermas, *The Crisis Of The European Union A Response*, 2-71.

¹⁸Jurgen Habermas, *The European Citizen: Just a Myth?* Interview by Francis Fukuyama, *The Global Journal*, 2012 05. <<http://theglobaljournal.net/article/view/695/>> [Žiūrėta 2016 02 21].

¹⁹Adam Lupel, „Tasks of a Global Civil Society: Held, Habermas and Democratic Legitimacy Beyond the Nation-state”. *Globalizations*, 2:1, 2005, 117-133.

²⁰David Miller, *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press, 1995, 162-182.

²¹Jurgen Habermas, *The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians Debate*. Boston, Mass: MIT, 1989, 261.

²²Cecile Laborde, „From Constitutional to Civic Patriotism” *British Journal of Political Science*, 32(4), 2002, 591-612.

Habermaso principas buvo dažnai kritikuotinas dėl pritaikomumo. Akcentuojant, jog autorius buvo paveiktas Vokietijos politinės aplinkos, modelis pritaikytas išskirtinai Vokietijai. Taip pat tam tikrų demokratijos apribojimų, politikos išpolitavimo bei mažumų valdymo vedančio prie demokratijos „juodosios skylės“.²³ Atsisakant įvairių atributų, kaip religija, istorija, kultūrinio identiteto bei kt., įsivyrąja techninis valdymas, kuris keičia ir pačią demokratiją.

Habermasas akcentuoja, jog teisės legitimumas dabar randamas procedūriniame racionalume, įvilktame į demokratišką teisės leidybos procesą.²⁴ Tačiau šiandien aktuali problema yra ta, kad teisės leidyba ir funkcijos turi jau kiek kitokį vaidmenį nei gerovės valstybės laikais. Šiandien teisė dažnai paverčiama nuosprendžių ir administravimų teise. Vis labiau plečiamas teisinis reguliavimas, politinių sprendimų perdavimas ekspertams ar kitoms grupėms, koncentruojantis į valdymo aparato efektyvumo didinimą, suponuoją ir pačios demokratijos atsisakymą ar net jos suvaržymus.

Valstybės garantijos buvo sankcionuotos Konstitucijos bei teismų, tuo tarpu šiandieninėje Sąjungoje tiek teismai, tiek Konstitucija kur kas silpnesni. Vertinant per Sąjungos prizmę, tai ir formuoja problemą kylančią iš nacionalinės valstybės bei nepakankamos ES integracijos.²⁵ Jų sprendimo būdai labai paprasti – integracijos gilinimas bei nacionalinės valstybės galių mažinimas, ilgainiui vedantis prie tapatinimosi su viršnacionaliniu dariniu – ES.

Habermaso mintis apjungia nuolatinį demokratijos pažangos siekį, naują ES raidos etapą. Profesorius akcentuoja, kad Europai reikalingas mentalinis lūžis, vesiantis prie naujo šiuolaikinio valdymo, kurį įprasmins Konstitucinis patriotizmas bei naujojo tipo europietis. Tačiau įvairūs probleminiai aspektai palieka abejonių, verčia kelti klausimą, ar Habermaso principas leidžia Europos Sąjungai įgyti apibrėžtą politinę formą. Minėtas pastebėjimas veda prie darbo problemos.

Darbo problema. Ar Konstitucinio patriotizmo principas užtikrina ES politinę reprezentaciją, demokratiją bei legitimumą?

Darbo objektas. Konstitucinis patriotizmas, kaip Europos Sąjungos integracijos pagrindas.

Darbo metodas. Rašoma remiantis istoriniu lyginamuoju bei filosofinio diskurso analizės metodu.

Darbo tikslas. Išnagrinėti Konstitucinio patriotizmo principą, esmines Jurgeno Habermaso teorines problemas, plėtojant Europos Sąjungos projektą, bei šiame kontekste atsakyti, ar minėtas principas užtikrina ES politinę reprezentaciją, demokratiją bei legitimumą.

---

²³William E. Connolly, „The Liberal Image of the Nation”. Kn. Duncan Ivison, Paul Patton ir Will Sanders (sud.), *Political Theory and the Rights of Indigenous Peoples*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 192-198.

²⁴Jurgen Habermas, „Law and Morality” trans. Kenneth Baynes. *The Tanner Lectures on Human Values*. Cambridge: Harvard University, 1986. <http://tannerlectures.utah.edu/_documents/a-to-z/h/habermas88.pdf> [žiūrėta 2016 02 24].

²⁵Jurgen Habermas, *The Postnational Constellation*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2001, 102.

Darbo tikslui pasiekti keliami uždaviniai:

- Atskleisti Habermaso socialinės tikrovės diskurso konstravimo modelį ir jo taikymą ES integracijos aiškinimo procese.
- Išanalizuoti esminius J. Habermaso darbus, tyrinėjančius jo požiūrį į ES demokratiškumo prielaidas ir sąlygas.
- Išanalizuoti Konstitucinio patriotizmo principą, jo galimybes bei akligatvius ES integracijos kontekste.
- Atskleisti esminį ES probleminį-lūžinį momentą, verčiantį Habermasą ieškoti alternatyvų dabartiniam Sąjungos valdymo modeliui.
- Išskirti pagrindinius ES trūkumus, pateikti alternatyvas ir išvadas tolesnėje Sąjungos integracinėje raidoje.

Rašant darbą analizuojami trijų kategorijų darbai. Pirmoji²⁶ – Habermaso veikalai sietini su Konstituciniu patriotizmu, diskursų teorija bei ES integracija. Profesoriaus tekstai yra centrinė ašis, kuriais remiantis formuojama šio darbo problematika.

Habermasas vienas svarbiausių šiuolaikinio pasaulio mąstytojų – įtrauktas į įtakingiausių autorių sąrašą. Jo darbuose atskleidžiama įvairaus pobūdžio problematika: nuo politinės teorijos, komunikacijos iki religijos ar net lingvistikos. Profesorius stipriai įsitraukė į Vokietijos bei ES politikos klausimus, prisidėjo formuodamas idėjinę aplinką, buvo pagrindinis vokiečių laikraščio *Die Zeit* apžvalgininkas.²⁷ Habermaso diskurso teorija, išplėtotas Konstitucinio patriotizmo principas bei ES klausimų analizė leidžia problemiškaai pažvelgti ne tik į jo teorijas, Konstitucinį principą, kaip aktualų, analizuotiną darbą, bet ir į pačią ES – objektą, kuriam jis pritaikytas.

---

²⁶Keletas esminių šiai kategorijai priskirtinų darbų: Jurgen Habermas, *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy* (Studies in contemporary German social thought). Cambridge: The MIT Press, 1998 – svarbus darbas, kuriame plėtojamas Konstitucinio patriotizmo principas; Jurgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, MA: MIT Press, 1989; Jurgen Habermas, *The Theory of Communicative Action Vol I: Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press, 1984; Jurgen Habermas, *The Theory of Communicative Action Vol: II: Lifeworld and System: A Critique of functionalist Reason*. Boston: Beacon Press, 1984 – Habermaso diskursų teorija; Jurgen Habermas, *Modernybės filosofinis diskursas*, ALK, Vilnius: Alma littera, 2002 – modernųjų laikų pokyčiai analizuojami per filosofinį ir sociologinį aspektą; Jurgen Habermas, *The European Nation-State and the Pressures of Globalization*, *New Left Rev.* 46, 1999 – nacionalinės valstybės iššūkiai globalizacijos kontekste. Priešpriešinant didesnę migraciją bei ryšių plėtrą su nacionaline valstybe plėtojama mintis apie naujo pasaulio erą; Jurgen Habermans, *The Postnational Constellation*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2001 – analizuojami institucinio pliuralizmo, ES integracijos klausimai. Darbo kontekste aktualūs ir kiti autoriaus darbai – plačiau literatūros sąrašė.

²⁷Plačiau: Zeit Online. *Jurgen Habermas*. <http://www.zeit.de/autoren/H/Jurgen_Habermas/index.xml> [Žiūrėta 2016 03 27].

Antroji – Habermaso veikalus analizavusių autorių tekstai.²⁸ Gilinantis į šiuos darbus, svarbiausiu tikslu laikytina apžvelgti, kaip vertinama Habermaso mintis ES kontekste, kokios Konstitucinio patriotizmo stipriosios bei silpnosios pusės, galimybės jį taikyti. Matyti, kad į Konstitucinio patriotizmo principą žvelgiama ganėtinai kritiškai, tačiau autorius į daugelio kritikų pastebėjimus atsako gana argumentuotai bei savųjų idėjų neatsisako. Profesorius akcentuoja problemą, jog Sąjunga buvo plėtojama tik ekonomiškai, stagnuojant politinei integracijai. Daugelio kritikų pastebėjimus ES kontekste jis atremia teigdamas, kad reikia gilesnės politinės integracijos, kuri vestų prie vienijančio Konstitucinio patriotizmo principo. Tačiau plačiau analizuojant jo darbų problematiką, Habermaso atsakymų visgi pasigendama. Net jei ES vienijančiu veiksmu taptų Konstitucinis patriotizmas – kuo taptų politinė Sąjungos forma? Federalizmas, kurį dažnai siūlo ES teoretikai ar politikai, ženkliai sumažina valstybės galias, tačiau visgi dalį jų išlaiko. Tuo tarpu Habermasas, aiškaus atsakymo, kokia forma keistų dabartinę, įtvirtinus Konstitucinio patriotizmo principą ES, nepateikia. Nepaisant kritikos, profesoriaus plėtojamas diskursas bei idėjos vis plačiau svarstomos ES, kaip naujo laikotarpio politikos pagrindas, verčiantis kelti minėtą problematiką.

Trečioji – bendro pobūdžio ES klausimus analizuojantys darbai.²⁹ Šios kategorijos tekstus galima sugrupuoti į dvi grupes. Analizuojančias vidinius ES mechanizmus, kaip juos gerinti, gilinantis į pasekmes, nekvestionuojant Sąjungos teorinių iššūkių bei darbus, analizuojančius teorines Sąjungos problemas, kvestionuojant paties mechanizmo veikimo galimybę. Darbų tyrinėjama problematika

---

²⁸Habermaso išplėtotos idėjos susilaukė plačios jo darbų analizės. Jo išplėtotą konstitucinio patriotizmo principą bene labiausiai analizavo Jan-Werner Mülleris – nuo principo kritikos iki naujų jo taikymo galimybių. Jis palaiko principo universalumą bei idėjas kaip taikytinas ES. Plačiau: Jan-Werner Müller, *Constitutional Patriotism*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2007, 1923-1935; Jan-Werner Müller ir Kim Lane Scheppele, „Constitutional Patriotism: An Introduction”. *International Journal of Constitutional Law* vol. 6, 2014, 67-71; Taip pat ženkliai prie tyrinėjimų prisideda Calhounas bei Fosumas. Autoriai ne tik paaiškina kaip galime pritaikyti šį principą šiandien, bet išskirdami savo sąvokos koncepcijas, papildoma Habermaso idėjas. Plačiau: Craig Calhoun, „Imagining Solidarity: Cosmopolitanism, Constitutional Patriotism, And The Public Sphere”. *Public Culture* 14.1, 2002, 147-171; John Eric Fossum, "Deep Diversity Versus Constitutional Patriotism: Taylor, Habermas And The Canadian Constitutional Crisis". *Ethnicities* 1.2, 2001, 179-206; Ganėtinai platus bei išsamus McCormick darbas, Konstitucinį patriotizmą, Habermaso idėjas jis lygina su Weberio, labiau koncentruojasi į modelio efektyvumą bei kritiką, darbą analizuoja Europos valstybių transformacijos kontekste: McCormick, *Weber, Habermas, and Transformations of the European State. Constitutional, Social and Supranational Democracy.*, 2007. Kiti darbai bendro pobūdžio straipsniai analizuojantys tam tikrus minėto principo probleminius aspektus: Laborde, *From Constitutional to Civic Patriotism*, 591-612; Miller, *On Nationality*, 162-182; Katherine Tonkiss, „Constitutional patriotism, migration and the post-national dilemma”. *Citizenship Studies*, 17(3-4), 2013, 491-504. Daugiau šios kategorijos darbų taip pat analizuojama vėliau darbe.

²⁹Keletas pagrindinių darbų. Pirmieji, analizuojantys vidinius Sąjungos mechanizmus: Richard Bellamy, „Democracy without democracy?” *Journal of European Public Policy*, 17 (1), 2010, 2-19; Andrew Moravcsik, „Reassessing Legitimacy in the European Union”. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 40(4), 2002, 603-624; Andrew Moravcsik, „The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe”. *International Organization*, 54(2), 2000, 217-252; Andrew Moravcsik, „The European Constitutional Compromise and the Neofunctionalist Legacy”. *Journal of European Public Policy*, 12(2), 2005, 349-386; Darbai analizuojantys teorines ES problemas: Larry Siedentop, *Democracy in Europe*. London: The Penguin Press, 2000; Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Free Press, 2002; Pierre Manent, *Demokratija be tautų: Apie savivaldos pabaigą Europoje*. Vilnius: Versus aureus, 2008; Pierre Manent, „Political History and Political Philosophy: Making Sense of the West”. *Perspectives on Political Science*, 41(2), 100-105. Daugiau darbui aktualių tekstų literatūros sąrašė.

ženkliai skiriasi. Ypač rimtos diskusijos vyksta demokratijos klausimais. Vieni autoriai teigia jog ES susiduria su demokratijos deficito problemomis, kiti įrodinėja, jog jų apskritai nėra, tretieji siūlo naujus demokratijos veikimo modelius, pabrėžiant, kad ji keičiasi ir pilnutinis jos įgyvendinimas nėra būtinas, ketvirtieji pabrėžia, jog demokratijos probleminiai klausimai formuojami visiškai netinkamai – ES nėra valstybė, tuo tarpu naudojamas sąvokos pritaikytos išskirtinai valstybiniam dariniui. Darbe analizuojami tekstai nuo demokratijos klausimų, Sąjungos vidinių mechanizmų iki religijos ar ES tapatybės aspektų. Galime pastebėti, jog darbo problematikos kontekste daugelis jų prieštarauja kitiems – nėra aiškios vizijos, kokia turėtų būti ES bei kokie principai ją turėtų vienyti.

Tyrimo naujumas. Šio pobūdžio problematika pasauliniame kontekste netyrinėta. Habermas plačiai cituojamas ir analizuojamas autorius, tačiau minėtus klausimus Sąjungos kontekste apžvelgiančių darbų nėra daug. Autoriaus straipsniai, kitos publikacijos vis dar leidžiamos iki šiol. Taip pat ES iššūkiai, nuo pat ekonominio nuosmukio tęsiasi, ir pasak profesoriaus, sprendžiami visiškai netinkamai.³⁰

Habermaso mąstymas yra tam tikra Europinės integracijos mentaliteto fotografija. Jis nereflektuotai pradeda nuo savavališkų prielaidų ir ES kontekste patenka į savo paties idėjinius spąstus.³¹ Jo iškeliamos fundamentalios problemos leidžia net suabejoti ar išskirtinai ekonominio vienijimosi projektas ES nebuvo klaida.

K. Markso idėjos peraugusios į naują darinį paties filosofo nebegalėjo būti išvystos. Habermasas puoselėdamas ES, tokią galimybę turi, stengiasi paveikti dabartinius probleminius Sąjungos aspektus. Simboliška, 18 amžiuje apie naujo pasaulio tvarką su popiežiumi Benediktu XIV diskutavo Volteras, šiais laikais diskusiją pratęsė Habermasas bei Benediktas XVI.³²

Darbą sudaro trys dalys. Pirmojoje, apžvelgiant Habermaso diskurso teoriją atskleidžiama, kokių idėjų kontekste turėtų veikti Konstitucinis patriotizmas, pristatomos pagrindinės profesoriaus prielaidos bei dilemos. Antroji dalis skiriama Konstitucinio patriotizmo principo koncepcijos analizei ES, pritaikymo galimybėms aptarti. Galiausiai trečiojoje dalyje lyginami ES bei Konstitucinio patriotizmo probleminiai aspektai, kaip Konstitucinio patriotizmo principas keistų dabartinę Sąjungos sistemą.

---

³⁰Habermas, *The Crisis of The European Union A Response*, 1-126.

³¹Nors profesorius niekad nebuvo didelis Europos integracijos šalininkas, ilgainiui jis tapo svarbiu ES teoretiku,

³²Benedictus XVI ir Jurgen Habermas, *Dialectics of secularization: On reason and religion*. San Francisco: Ignatius Press, 2006.

1. HABERMASO DISKURSO TEORIJA KAIP KONSTITUCINIO PATRIOTIZMO TEORINĖ IR METODOLOGINĖ IDĖJOS PRIELAIDA

Šiandien vyraujančios Apšvietos, dekonstrukcinės idėjos kardinaliai permąsto Europą, atsisakant jos praeities bei konstruojant naujai kuriamame Post-dabarties³³ lauke. Tokio istorinio trūkio svarbą akcentuoja Habermasas – visuomenė turi būti formuojama visiškai kitokioje erdvėje, atsisakant daugelio dabar trukdančių atributų, kaip tautos, nacionalinės valstybės, istorija ir kt.³⁴ Norint suprasti profesoriaus poziciją, tikrovės konstravimą, reikalinga detaliai išanalizuoti jo siūlomą alternatyvą – diskursą, kuriame formuojama naujoji tokios visuomenės forma.

Konstitucinio patriotizmo teorija, kaip pabrėžia daugelis kritikų, yra utopinė, abstrakti bei sunkiai įgyvendinama.³⁵ Tačiau Habermasas į šį principą žvelgia kur kas plačiau – jo pritaikymui reikalinga tam tikra aplinka, naujo tipo visuomenė, galinti tai įtvirtinti. Konstitucinio patriotizmo kritika stipriai susilpnėja, pridėjus naują kontekstą – visuomenės struktūrą, idėjinę aplinką, kurioje jis egzistuoja. Net jei modelis kritikuotinas savaime, negalime teigti, kad jis neveiktų Habermaso kuriamoje sistemoje.

Habermasas – Vokietijos filosofinės ir sociologinės minties atstovas. Šios krypties socialinė teorija, turėdama tam tikrą pirmtakų pasirinktą kryptį, siekia nuosekliai, pagrįstai ir akademiškai plėtoti idėjų, sąvokų, tikslinančių apibrėžimų istoriją. Habermasas stipriai prisideda prie jos pokyčių ir pildymo, siekia užbaigti Švietimo laikotarpiu pradėtą ir „neužbaigtą“ modernybės projektą.³⁶

Profesorius kritiškai žvelgia į postmodernizmą bei kolegų bandymus pretenduoti į objektyvumą. Habermasas modernųjų laikų ir Švietimo epochos laimėjimus, pildydamas šiuolaikiniais, formuoja savo išskirtinį diskursą. Jo socialinę tikrovę formuoja atsiribojimas nuo etnocentrizmo bei egocentrizmo,³⁷ siekiant plėtoti autentišką universalių idėjų tikrovę – išsilaisvinti nuo bet kokių priklausomybių, sukuriant aplinką vienodai vienijančią visus.³⁸ Habermasas stengiasi išvengti pažinimo sferos kraštutinumų, pozityvizmui iškeliant instrumentinį „protą“, jį susiaurinant, kaip pastebi A. Valantiejus, viską įspraudžiant į sistemas bei „niutoniškas“ schemas, Frankfurto

---

³³Daugelis ES idėjinių ištakų kyla perkuriant dabartį, įsivyraujant naujam Post laikotarpiui – postkultūros, postpolitikos, postmoderno, postnacionalizmo ir t.t., bet ir šios sąvokos tampa nepakankamos, autoriai pradeda naudoti naują Post-post sąvoką (pvz. Post-postmodernizmas). Žmogaus vaizduotė neribota, atsiribojimas nuo praeities sąlygoja ir neribotą ES vizijos plėtrą. Tačiau net ir dabartis vis dar sietina su praeitimi – istorija, religija, kultūra ir kt. Visa tai prasilenkia ar net trukdo ES projekto įgyvendinimui – siekiančiam nususukti nuo jį ribojančio nacionalizmo, religijos ir kt. klasikinių atributų trukdančių formuoti universalius individus, todėl dabartis savaime netinkama ir tampa Post-dabartimi, vis labiau perkurta ir atribota nuo praeities, gilinant istorinį trūkį.

³⁴Habermas, *The European Nation-State and the Pressures of Globalization*, 1-13.

³⁵Miller, *On Nationality*, 162-182.

³⁶Algimantas Valantiejus, „Nuosaiki proto kritika Jurgeno Habermaso socialinėje teorijoje“. *Sociologija. Mintis ir Veiksmas* (1). Vilnius, 2003, 133-147.

³⁷Habermas, *Between facts and norms*, 132-193.

³⁸Ten pat, 108.

mokyklos negatyviosios dialektikos pavyzdžiu atsisakyti filosofijos ar net socialinės teorijos.³⁹ Habermasas siekia sukurti naujo tipo post-dabarties visuomenę – trūkį tarp praeities bei dabarties. Šiuolaikinis žmogus turėtų kilti iš nuolat atsinaujinančios sistemos, vedančios į aukščiausius tokios visuomenės laimėjimus, Konstitucinį patriotizmą, naują socialinį eksperimentą. Profesoriaus plėtojamas diskursas kuria aplinką, kurioje užkoduoti esminiai šios sistemos principai, naujoji jo visuomenės vizija.

1.1. Habermaso socialinės tikrovės diskurso formavimosi aplinka

Kritikai akcentuoja, kad Habermaso teorijos, dažnai sietinos su po-nacistine Vokietija, buvo veikiamos tuometinės aplinkos. Antrasis pasaulinis karas, po jo sekęs Vokietijos padalinimas tautos atmintyje įsirėžė kaip didelis pralaimėjimas. Bonos Respublika⁴⁰ gimė apsupta daugybės negatyvių prisiminimų, Veimaro Respublikos demokratijos klaidų. 1949 m. priimta Konstitucija turėjo garantuoti, kad Bona niekada netaps Veimaru, pabrėžiant, kad prieš tai demokratija nuėjo per toli, apribojant daug laisvių, kurių netektis, laisvesnėse visuomenėse, kaip amerikiečių, būtų nesuprantama.⁴¹ Tuometinė Vokietija įžengė į naują griežto reguliavimo laikotarpį – Bonos Respublika buvo dalinai apriboto piliečių dalyvavimo politikoje simbolis.

Šios aplinkos kontekste formavosi Habermaso mintis. Nacionalinis režimas, kuris užtraukė gėdą vokiečių tautai, demokratija, kurią suvaržė Bonos Respublika, vėliau sekusi studentų revoliucija, Frankfurto mokyklos idėjos, veikė profesoriaus idėjas. 1962 m. išleista „Struktūrinė viešosios erdvės transformacija“ (vok. *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, angl. vertimas *Public Sphere*),⁴² kurioje apibrėžiama šiuolaikinės visuomenės refeodalizacija,⁴³ viešosios erdvės transformacija, padėjo pamatus vėlesnei jo moralės politikos teorijai bei plėtojamam diskursui. Bonos Respublikos demokratija, Konstitucinė santvarka, kiti apribojimai Habermaso darbuose perauga į Bonos priešingybę – griežtą kapitalizmo kritiką bei svarstomąją pilietinio diskurso demokratiją (vok. *die deliberative Demokratie*, angl. *deliberative democracy*).⁴⁴ Modelį, kuriame vyksta nuolatinis pilietinio diskurso forumas, aptariant svarbiausias politines ir visuomenės vertybes. Demokratiją, kurioje įtraukiami visi, nepaisant jų padėties ar išsilavinimo.

Profesoriaus darbuose randama Kanto gijų.⁴⁵ Habermasas moralę suvokia Kantiškai – kaip moralinių įsipareigojimų principą bei reguliuojančią sąveiką tarp asmenų.⁴⁶ Kanto teorijos

---

³⁹Valantiejus, 133-147.

⁴⁰Laikotarpis po Vokietijos padalijimo, nuo 1949 m. gegužės 23 d. iki 1990 m. spalio 3 d.

⁴¹Edinger, 179-191.

⁴²Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*.

⁴³Ten pat, 141- 222.

⁴⁴Habermas, *Between facts and norms*, 275.

⁴⁵McCormick, 2- 49.

pagrindas stiprus, tačiau daugelis jo idėjų Habermaso pakeistos. Taip pat matome Weberio ir Haidegerio užuomazgų. Nors jų atžvilgiu išliko kritiškas, autoriai paveikė profesoriaus mintį. Habermaso ir Haidegerio panašumų galime matyti *Lifeworld* koncepcijoje ar numanomo ir aiškaus žinojimo suvokime (*implicit and explicit knowledge*).⁴⁷ Panašumų į Weberį pastebime Habermasui supranacionalinę teisės bei demokratijos transformaciją traktuojant kaip savaiminį pokytį. Valstybės pokyčius iš liberalios *Rechtsstaat* iki gerovės valstybės *Sozialstaat*, dabar jau naujo viršnacionalinio darinio.⁴⁸ Pasitelkdamas Weberio teoriją, dabartinę ES integraciją Habermasas interpretuoja, kaip natūralią valstybės transformaciją į naują viršvalstybinį lygmenį.

Habermaso darbuose galime rasti daugiau kitų autorių gijų: Fichtes, Hegelio, Wittgensteino, Popperio, Peirce, Marxo, Diltheyjaus, Freud, Deweyo, Meado ar Parsonso ir kitų,⁴⁹ tačiau jų idėjos performuotos, sukuriant visiškai naują teorinį pagrindą, valstybės, demokratijos, teisės, kultūros, religijos, žmogaus suvokimą.

Profesoriaus tekstuose didžiausią poveikį turėjo kairiosios idėjos, Frankfurto mokykla. Habermasas ganėtinai savireflektyvus, tačiau aplinkos poveikis labiausiai prisideda prie jo minties formavimo, brendusios nacistinės Vokietijos, komunizmo pergalės, 1968 m. revoliucijos kontekste.

1.2. Habermaso diskurso teorijos idėjinės prielaidos

Habermaso idėjos kontekste, senojo tipo europietis nebeatitinka Europos kūrimui keliamų reikalavimų – ryšiai su praeitimi, religija, istorija ir kt., netenkina jo universalumo principo. Profesorius formuoja naujo tipo visuomenę, kurios pagrindinė ašis būtų konstitucijos laiduojamos taisyklės, tvarka, kurianti naują socialinę formą.

Habermaso formuojamas diskursas kuria sistemą, reikalaujančią visiškai naujų reikalavimų. Profesorius savo darbuose remiasi prielaida, jog diskurso teorijos pagrindas yra visuotinis universalumas, pritaikomumas, eliminuojant visus žmonių skirtumus. Tam, kad ji veiktų reikalinga radikali lygybė, universalūs piliečiai, galintys dalyvauti tokia valdyme.⁵⁰

Nebūtinai teisingas veiksmas priimamas legitimu būdu, tikėjimas teisės viršenybe jį legitimuoja, tačiau ilgainiui ji sugriūna – teisinė legitimacija turi tik praktinį veiksni ir jokios moralinės

---

⁴⁶Jurgen Habermas, *Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, C. Cronin and P. DeGreiff (eds). Cambridge, MA: MIT Press, 1998, 4-48.

⁴⁷Habermas, *The Theory of Communicative Action Vol: II*, 113-153.

⁴⁸McCormick, 3.

⁴⁹Valantiejus, 135.

⁵⁰Habermas, *The Theory of Communicative Action Vol: II*, 15.

substancijos kylančios iš savęs, ją dažnai paverčiant nuosprendžių ir administravimų teise.⁵¹ Habermas siūlo modelį, kuriame ši problema būtų sprendžiama.

Habermasas remiasi prielaida, kad demokratiškumas laiduoja legitimumą ir netgi tam tikros rūšies racionalumą tik sudarant galimybę jį formuoti visiems. Skirtingai nei liberalioje demokratijoje renkant atstovus, viešojoje erdvėje į diskursą piliečiai įtraukiami vienodomis sąlygomis. Priešingai, bent koks apribojimas, kai kažkas neįleidžiamas į formuojamą diskursą, veda į sprendimo neteisėtumą. Visų piliečių grupių įtraukimas Habermasui leidžia konstruoti sąlygas ir aplinką, kuri legitimizuotų sistemą bei turėtų stiprią moralinę atspirtį. Pilietinio diskurso demokratija sukuria galimybes nuolatos diskutuoti svarbiausiomis visuomenės temomis.

Tačiau individų žinių ir kompetencijos stoka, skirtingose srityse, gali vesti prie nekompetentingų sprendimų. Sprendimo teisingumas, tokioje scheme, orientuotas į jo įtvirtinimą, tiesiogiai priklauso nuo visų, kurie dalyvavo. Tokia sistema reikalauja visuotinio universalumo, tačiau iškyla problema – teisingumas išskirtinai orientuotas į daugumą, darant prielaidą, kad jis bus pasiektas konsensusu. Tačiau ši forma savaime to neužtikrina – diskurso sąlygos tik sudaro galimybę visiems jame dalyvauti, reikšti savo įsitikinimus.

1.2.1. Teisingumo galimybė Habermaso diskurso teorijoje

Habermasas, jausdamas teisingumo galimybės abejonę, išplėtoja „tiesos teoriją“. Daugelis piliečių, dalyvaudami diskurse, suinteresuoti pasiekti tiesą, todėl, ieškodami konsensuso, jie priartėja prie maksimalaus tokios tiesos rezultato.⁵² Konsensusu pasiektas susitarimas turėtų garantuoti didžiausią galimą teisingumą, Habermasas daro prielaidą, kad visuomenės poreikiai bei sprendimai savaime bus teisingi.

Paraleliai mokslinė pažanga sparčiai žengia tolyn. Žmonių žingeidumas leido išskleisti bei transformuoti genų grandines. Šiandien suteikiama galimybė formuoti kūdikį iš 3 asmenų DNR, pasirinkti tam tikrus elementus: išvaizdą, būdo savybes ir kt.⁵³ Žmogaus noras tobulėti, atribojant jį nuo moralinių klausimų, gali tapti nebevaldomu – biologinei būsenai pereinant į naują transhumanistinę būklę,⁵⁴ sukuriant įvairius žmogaus tipus, siekiant tobulo individo. Tokia sparti mokslo pažanga, socialiniai pokyčiai verčia nerimauti Habermasą – genetinis kūdikių „sudarymas“

⁵¹Habermas, *Law and Morality*, 225.

⁵²Jurgen Habermas, *Truth and Justification*, Cambridge, MA: MIT Press, 2003, 42-249.

⁵³Ian Sample, „Procedure to create babies with three people's DNA could be legalized in April“. *The Guardian*, 2014 <<https://www.theguardian.com/science/2014/jul/22/mitochondrial-transfer-procedure-babies-three-dna>> [žiūrėta 2016 03 27].

⁵⁴Mokslinė, kultūrinė, idėjinė paradigma, akcentuojanti, kad mokslo pažanga leis transformuoti žmogų, pagerinti fizines, fiziologines, protines savybes ir kt.

peržengia ribas, toks žmogus negali dalyvauti diskurse ir juolab veikti tėvų nuomonės.⁵⁵ Ankstyvos genų manipuliacijos gali stipriai pakenkti visuomenės struktūrai.⁵⁶ Žmogaus vaizduotė neribota, tad piliečių norai taip pat nebeturi jokių ribų. Tokioje visuomenėje teisingumo suvokimas redukuojasi.

Teisingumą traktuojant kaip aukščiausią visuomenės vaizduotės ir norų išraiškos įgyvendinimą – jis teisingas, į sąvoką žvelgiant plačiau, teisingumo principas nebeatitinka kriterijų. Minėtame kontekste, įvykdžius visas sąlygas – konsensuso principu, visuomenės sprendimas įtvirtinti DNR kodavimą būtų savaime teisingas. Habermaso nuogaustavimai iš dalies prieštarauja jo paties principams. Tokio diskurso išeišgos yra aukščiausia legitimacijos forma, viešoji erdvė įtraukia ir sukuria galimybę jo formavime dalyvauti visiems.

Post-dabarties visuomenėje sprendimai, orientuoti į norų įgyvendinimą, bus savaime teisingi. Toks teisingumas įprasmins neribotos vaizduotės pokyčius, tačiau neužtikrins pačios visuomenės neklystamumo.

1.2.2. Svarstomosios diskurso demokratijos formavimas

Teisė ir autoritetai tampa legitimums per augančią demokratizaciją, kurioje vis daugiau žmonių dalyvauja kuriant viešąją erdvę. Svarstomojo pilietinio diskurso demokratija (*angl. deliberative democracy*) sukuria aplinką, leidžiančią probleminius aspektus spręsti visiems, atsisakant liberaliosios „užvaldytosios demokratijos“,⁵⁷ įtraukiant visas visuomenės grupes, net tas, kurios liberalioje demokratijoje likdavo opozicijoje. Tokiame viešame piliečių forume sprendžiamos pagrindinės problemos, formuojama politika.

Habermasas pristato dvi diskursyvines sistemas – formalią (*formal*), konstitucinę, valdyti, leisti įstatymus, kitus teisės aktus bei laisvojo (*informal*) diskurso erdvę, skirtą įvairioms diskusijoms, viešosios nuomonės formavimui.⁵⁸ Sistemos legitimizacijai būtina visų piliečių mobilizacija ir įtraukimas, leisiantis patvirtinti idealistinį institucinį valdymą.⁵⁹ Visų piliečių pagalba legitimizavus tokią sistemą, pridėjus laisvąjį diskursą valios formavimui (*will formation*), sukuriamas idealios Habermaso visuomenės modelis. Pasak profesoriaus, klasikinės liberaliosios demokratijos idėjos neatitinka pliuralizmo kriterijų,⁶⁰ kuriuos leidžia pasiekti pilietinio diskurso demokratija.

Institucionalizuota viešoji erdvė užtikrina taisyklių sistemą, laisvoji – nuolat formuojamą valią. Pasitelkiant abi sistemas įgalinama laisvos visuomenės idėja, apribota griežtų taisyklių ir

⁵⁵Jurgen Habermas, *The Future of Human Nature*. Cambridge: Polity; 2003, 23- 67.

⁵⁶Ten pat, 26.

⁵⁷Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 2-79.

⁵⁸Habermas, *Between Facts and Norms*, 313.

⁵⁹Ten pat, 382.

⁶⁰Ten pat, 279.

diskursyvinio proceso. Pliuralistinė nuomonių įvairovė sukuria visų įtraukimo vaizdinį – žmonėms suteikiama galimybė laisvai reikštis, tačiau tai neužtikrina, jog jų nuomonė bus įtraukta į diskurso rezultata. Sukuriama maksimali įmanoma laisvė, bet žmogus stipriai veikiamas viešosios erdvės, formuojamos aplinkos. Laisvai priimtas sprendimas gali būti veikiamas bei atspindėti tik sistemos ir viešojo diskurso „išeių“ rezultata.

Pilietinio diskurso demokratija formuojama siekiant užtikrinti lygybę, kuri, pasak Habermaso, leistų pasiekti efektyvumą. Tokioje viešojoje erdvėje priimti sprendimai tenkintų visų interesus bei konsensu leistų pasiekti optimalų visuomenei rezultata. Pilietiniai interesai svarbesni už privačiuosius, todėl individai vardan bendros gerovės turėtų atsisakyti savanaudiškų paskatų.⁶¹ Habermasas remiasi prielaida, kad demokratiškumas laiduoja legitimumą ir netgi tam tikros rūšies racionalumą, visiems sudarant galimybę jį formuoti.

Sistema suteikia galimybes dalyvauti diskurse, praplečia jo ribas, tačiau apriboja laisvo sprendimo galimybę – individas savaime stipriai veikiamas viešosios sferos, konsensuso siekis įpareigoja aukoti dalį laisvių dėl sprendimo įgyvendinimo galimybės apskritai.

1.2.3. Diskursyviosios moralės prielaidos

Skirtingai nei Kantas, profesorius atsisako Kategorinio imperatyvo, akcentuoja viešosios erdvės svarbą – pilietinio diskurso forma priimtus sprendimus. Jei Kantas akcentuoja individą bei kiekvieno moralės suvokimą pagal savo *maksimą*, Habermasas pabrėžia bendro pilietinio diskurso pagalba pasiektus rezultatus. Vadovaujantis šia logika, Kanto moralė, apibrėžta kiekvieno individo, kur kas laisvesnė nei Habermaso, pasiekta viešų svarstymų būdu. Šiuo aspektu suteikiama galimybė visiems dalyvauti svarstymuose, prisidėti formuojant moralės diskursą, tačiau ši forma negarantuoja, kad moralė nebus apribota, ar sprendimas bus savaime teisingas.

Pliuralistinėje visuomenėje gėrio sąvoka yra skirtinga. Pagrindinis tokios visuomenės uždavinys, užtikrinti, kad skirtingos gėrio koncepcijos taikingai sąveikautų tarpusavyje.⁶² Nelikus vienodo gėrio koncepcijos, konsensu formuojamas bendras moralinis diskursas. Tačiau galingesni individai viešosios erdvės nuomonę veiktų stipriau. Moraliniai kriterijai, kurie turėtų sustabdyti nuo sistemos „nulaužimo“ redukuojami į normatyvinį veiksni – normas, įgalinančias pagrindinius principus – „moralinį teisingumą“.⁶³ Būtinai visų įtraukimas, priešingu atveju Habermaso sistemoje atsiranda įtrūkiai – asmenys ar grupės, kurios laužys normatyvinį „moralinį teisingumą“. Sistemą legitimizavus visiems jos sklandų veikimą užtikrina teisės normos.

⁶¹Habermas, *Between Facts and Norms*, 82-118.

⁶²Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 107-144.

⁶³Jurgen Habermas, *Moral Consciousness and Communicative Action*, Cambridge: MIT Press, 56.

Tokio pobūdžio moralinis diskursas privalo išsivaduoti iš „egocentristinio“ bei „etnocentristinio“ požiūrio.⁶⁴ Priešingai individas save traktuoja per tam tikros grupės, etninės bendruomenės prizmę. Habermasas moralinį diskursą „išlaisvina“. Toks praplėtimas derinamas prie visos diskurso schemos, užtikrina moralinį universalumą, skirtą teisės normų legitimizacijai, kurios apimtų visas žmonių grupes.⁶⁵ Moralė redukuojama į teisinį humanizmą – į ją įspraudžiant principus, kurie neprieštarautų jokiai individų bendruomenei, užtikrintų lygybę.⁶⁶ Tačiau lygybė, kuri būtina šio tipo demokratijai sunkiai įgyvendinama.⁶⁷ Išlieka galimas pasipriešinimas diskurso sistemai, todėl išauga teisės normų svarba, kurios atlieka griežtą reguliacinį vaidmenį.

Habermaso moralės universalumas dirbtinai ją praplečia griežtai reguliuojamomis normomis. Klasikinis moralės suvokimas Habermaso sistemoje praranda reikšmę ją keičiant humanizmu ir žmogaus teisėmis. Tokia moralės forma profesorius siekia įtvirtinti, kad daugiakultūrinėje aplinkoje, nelikus vienijančio pagrindo skirtingos moralės apraiškos taikingai koreliuotų. Moralės principais vienijamai visuomenei, skirtingų grupių moralės prielaidos bus nepriimtinos, neatitiks Habermaso universalumo idėjos, neužtikrins visuotino diskurso legitimizavimo.

1.2.4. Religijos priešprieša

Kitas veiksnys, Habermaso sistemoje trukdantis moralės bei piliečių formavimui – religija.⁶⁸ Jo kuriama visuomenė universalistinė, vienintelė galimybė išvengti priešpriešos, sąveikaujant kelioms religijoms, jas nupolitinti, susilpninti bei pakeisti Konstituciniais principais.⁶⁹ Profesoriaus požiūris į religiją skirtingais laikotarpiais kito, vis dėlto jis akcentuoja, kad visiškai ją panaikinti būtų netikslinga – tikėjimas svarbi žmogaus esaties dalis.

Tačiau šiandien ji nebetenkina žmogaus galimybių – religija, pasak Habermaso, turėtų būti redukuota, visiškai atskirta nuo politikos, stipriai supaprastinta tikėjimo prasmė.⁷⁰ Tik sekuliari valstybė gali užtikrinti įstatymų legitimumą.⁷¹ Religijos atsisakymas išlaisvina iš moralinės

---

⁶⁴Habermas, *Between Facts and Norms*, 107.

⁶⁵Ten pat, 108.

⁶⁶Ten pat, 108.

⁶⁷Bashir Bashir, „Reconciling Historical Injustices: Deliberative Democracy and the Politics of Reconciliation“. *Res Publica* 18.2, 2011, 127-143.

⁶⁸Jurgen Habermas, *Between Naturalism and Religion*. Cambridge, UK: Polity Press, 2008, 135.

⁶⁹Ten pat, 135.

⁷⁰Tam tikrų Bažnyčios poslinkių šia linkme galime pastebėti jau po antrojo Vatikano susirinkimo, dar labiau pagilinusio tikėjimo krizę, patvirtintą popiežių Paulius VI, Jono Pauliaus II bei Benedikto XVI (*dok. Ecclesia in Europa*). Bažnyčiai vis labiau reformuojantis, smunka tikėjimas bei moralė, kinta esminiai principai. Klasikinę liturgiją keičiant naująja (*Novus ordo missae*), Bažnyčia žengia Habermaso pokyčio keliu, vis labiau redukuojantis į naująją – *Church of nice*. Plačiau: Dom Prospero Guéranger, *Šventosios Mišios ir ceremonijos*. Iš Solesmes abato Dievo tarno Dom Prospero Guéranger konferencijų užrašų, Vilnius, 2009, 128-136.

⁷¹Habermas, *Between Naturalism and Religion*, 122.

priklausomybės. Sekuliarus individas turi platesnę moralinę skalę bei universalumą.⁷² Tuo tarpu tikintysis, neatitinka Post-dabarties kriterijaus, jis tapatina save su tam tikra bendruomene, istorine praeitimi, per šimtmečius susiformavusiomis moralės normomis bei tradicijomis. Naujojo tipo visuomenei jis natūraliai priešinasi, dėl to neužtikrina tokios sistemos legitimizacijos bei efektyvaus veikimo.

Habermaso darbuose svarbų vaidmenį vaidina konsensuso idėja. Religingose visuomenėse, įtraukiant visus, šiuo principu priimti sprendimai tampa negalimi.⁷³ Tikėjimas trukdo lengvam moralės normų formavimui, daro neįmanomą, kaip teigia profesorius, laisvos valios išraišką. Dėl šios priežasties Habermasas siūlo religiją neutralizuoti. Ji turėtų sumažinti savo įtaką, veikti kaip žmogų pildantis, bet neformuojantis priedas.

Habermasas ankstyvaisiais metais religijos atžvilgiu buvo kategoriškas – dabartinei visuomenei ir jos struktūrai ji trukdo vystytis, tačiau šiandienis jo požiūris kardinaliai permąstytas.⁷⁴ Profesorius akcentavo, kad religiją reikėtų eliminuoti, tačiau vėlesniuose savo darbuose jau teigė, jog taip teikdamas perskubėjo. Egzistencinėse žmogaus krizėse, niekas neturi tokios galios kaip religija. Profesorius turėjo vilties, kad ją galima pakeisti tam tikros rūšies filosofija, bet net ir aukščiausios, postmetafizinės⁷⁵ formos, niekaip nesugebės jos užpildyti.⁷⁶ Habermaso sistemoje religijos visiškai neatsisakoma, ji galima, tačiau kardinaliai redukuojant bei išpolitinant.

1.2.5. Teisės normų diskursas

Jurisprudencijos veiksnys yra esminis apjungiant naujo tipo viešosios erdvės reinstitucionalizaciją bei profesoriaus diskursų sistemą.⁷⁷ Teisės normos Habermasui tampa pagrindine priemone tarp kuriamos viešosios erdvės bei naujosios visuomenės.⁷⁸ Redukuojamą moralę, politiką, religiją pakeičia tam tikros rūšies teisinis reguliavimas – Konstitucinis patriotizmas, žmogaus teisės ar kitos normos, griežtai reguliuojančios viešąją erdvę.

Priešmoderno Europoje griežtą moralės sistemą bei tam tikros rūšies saugumą skatino religija, turėjusi didelę galią, vertusi laikytis nerašytų taisyklių. Habermaso teorijoje ją pakeitė normos,

---

⁷²Jurgen Habermas, *An Awareness of What is Missing: Faith and Reason in a Post-secular Age*. Malden, Polity Press, 2010, 242.

⁷³Habermas, *Naturalism and Religion*, 135.

⁷⁴William J. Meyer, „Private Faith or Public Religion? An Assessment of Habermas's Changing View of Religion”. *The Journal of Religion*, 75(3), 371-391.

⁷⁵Habermasas akcentavo, kad modernioje visuomenėje tarp natūralizmo bei religijos slypi postmetafizikos mintis (*postmetaphysical thought*). Skatinant normatyvinį mąstymą, tokia būseną taps šiuolaikinės visuomenės perėjimu prie naujojo pasaulio tvarkos. Plačiau: Habermas, *Between Naturalism and Religion*, 1- 28.

⁷⁶Jurgen Habermas, *Postmetaphysical Thinking: Philosophical Essays*. Cambridge: MIT Press, 1992, 51.

⁷⁷Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 42-168.

⁷⁸Peter Bernhard, *On Reconstructive Legal and Political Theory, Habermas, Modernity and Law*. London: Sage, 1996, 34-101.

kurios turėtų užtikrinti naujosios visuomenės saugumą bei efektyvumą.⁷⁹ Profesorius teisę naudoja keliais aspektais – kaip integracinę medžiagą⁸⁰ vienijančią visuomenę bei reguliacinę priemonę, siekiant pažaboti nevaldomus individų siekius.⁸¹ Tačiau norint įgyvendinti Habermaso visuomenės modelį, individai turi užtikrinti sistemos legitimaciją.

Lygindamas su šiuolaikine sistema Habermasas akcentuoja, kad ji praranda savo prasmę, tampa nelegitimi. Teisė nebėra formuojama vien teisingumo principu, ji vis labiau priklauso nuo aplinkos.⁸² Teisės legitimacija ir institucionalizacija kur kas svarbesnė nei gražūs elegantiški ar diskretiški šiuolaikinių valstybių statutai.⁸³ Legitimacijos užtikrinimas tampa esmine jo sistemos ašimi – tik diskursyvus visų piliečių savęs įprasminimas, traktavimas per teisės normas gali užtikrinti jos efektyvumą. Priešingu atveju teisė veikia *de facto*, neturint moralinio normų palaikymo iš visuomenės, praranda savo prasmę.⁸⁴

Habermasas išskirtinai per teisės normas sukuria piliečių savęs įprasminimą (*the self-understanding*).⁸⁵ Pasitelkdamas diskurso sistemą, įtraukiant kiekvieną individą Habermasas formuoja universalų supratimą, kuriame veiktų visų legitimizuotos normos. Tokia teisė užtikrina Habermaso universalumo principą, sudaro galimybę pasikeitus aplinkai lengvai redukuotis. Individai šioje sistemoje save traktuoja ne per moralės principus, tačiau per normas. Kartu su jų pokyčiais kinta ir pats individas.⁸⁶ Habermaso pilietis tampa kur kas lankstesnis, prisitaiko prie naujų kosmopolitinių principų.

Profesorius akcentuoja, kad pasaulio tvarka keičiasi – nacionalinė valstybė redukuojasi į naują kosmopolitinį darinį, nacionaliniai piliečiai, tampa pasaulio piliečiais.⁸⁷ Tokioje aplinkoje žmogaus teisės įsivyrąja kaip pagrindinis norminis aktas, universaliais principais, užpildo individo pagrindinių vertybių skalę.⁸⁸ Jos nevienijamos istorijos, ilgai formotų moralės principų, kultūros ar kitų aspektų, todėl puikiai atitinka Habermaso universalizmo principą. Žmogaus teisės lengvai redukuojamos, pildomos bei keičiamos, jos neturi moralinio šaltinio, kurį turėtų klasikinės teisės normos. Žmogaus teisės, atsietos nuo kultūrinio-moralinio formuojamojo dėmens, užtikrina universalumą bei esmines žmonių teises, todėl turėtų tapti pagrindiniu, individo poreikius

---

⁷⁹Habermas, *Between Facts and Norms*, 7-26.

⁸⁰Thomas Fossen, „Judgment and imagination in Habermas’ theory of law”. *Philosophy and Social Criticism* 41(10), 2015, 1069-1091.

⁸¹Habermas, *Between Facts and Norms*, 18-42.

⁸²Ten pat, 42-56.

⁸³McCormick, 35.

⁸⁴Ten pat, 29.

⁸⁵Habermas, *Between Facts and Norms*, 82.

⁸⁶Habermas, *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, 191.

⁸⁷Jurgen Habermas, „The Kantian Project of Cosmopolitan Law”. Lecture delivered at Purdue University, October 15, 2004. <<http://habermasians.blogspot.lt/2004/10/kantian-project-of-cosmopolitan-law>> [Žiūrėta 2016 04 02].

⁸⁸Habermas, *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, 192.

užtikrinančiu šaltiniu.⁸⁹ Profesorius šią teisių sistemą ypatingai vertina dėl jos universalumo, tačiau ji nuolat kinta bei stipriai priklauso nuo visuomenėje formuojamo diskurso.

Normos reguliuoja visuomenės gyvenimą, užtikrina pagrindines žmonių teises. Konstituciniai principai, užimdami aukščiausią hierarchinį laiptelį, apibendrina sistemos rėmus, kaip individus vienijantis pagrindas.⁹⁰ Minėta diskursų erdvė sukuria idėjinę aplinką, kurioje efektyviai veiktų profesoriaus teisės sistema bei reguliuotų visuomenės principus. Habermasas akcentuoja visuotinę teisės legitimaciją, piliečių savęs įprasminimą. Teisės veiksnys tampa ne tik reguliaciniu, tačiau ir formuojamuoju. Skirtingai nei moralės, liberalios demokratijos formuojama sistema, Habermaso diskursyviai formuojama teisė įgauna platesnę reikšmę – užima moralės ar politikos vietą. Jų pakeitimas normomis užtikrina universalumą bei ženkliai greitesnį jų pritaikymą kosmopolitiniame pasaulyje.

1.3. Habermaso „Viešoji erdvė“

Komunikacinė erdvė, pasak Habermaso, sukuria erdvę koordinuoti visuomenei, svarstomuoju demokratijos diskursu – dalinamu į dvi sferas formaliąją bei neformaliąją užtikrinamas visų piliečių įtraukimas, sistemos legitimizavimas.⁹¹ Šio diskurso „išeišos“ formuoja teises normas, reguliuojančias vėlesnį visuomenės gyvenimą.

Habermaso viešojoje erdvėje svarbų vaidmenį vaidina konsensuso principas.⁹² Visi individai siekia įtvirtinti savo tikslus, paveikti bendrąjį diskursą. Jų požiūriai skirtingi, tačiau atidavę dalį savo laisvių kitiems bei sutikę su kitų asmenų laiduojamais principais jie pasiekia galutinį rezultatą. Habermaso viešoji erdvė paremta nuolatinio laisvių atidavimu bei naujųjų priėmimu. Norint įtvirtinti bendrus principus individai tampa laisvi tiek, kiek jie gali priimti kitų laisvių. Šis principas turi stiprią redukuojamąją galią, negatyviosios laisvės pagrindu⁹³ piliečiams patiems, konsensuso principu, priėmus kitų principus.

Habermaso viešąją erdvę formuoja visi,⁹⁴ tačiau visų įsitraukimas neužtikrina vienodų galimybių. Sudaroma lygybės iliuzija – pradiniam etape visi yra lygūs ir turi vienodą galimybę diskutuoti, dalyvauti diskurso formavime, tačiau galutiniame „išeišos“ etape daugelis praranda dalį savo laisvių. Galutinis rezultatas orientuotas tik į pasiektą rezultatą. Individų universalumas bei normų sistema, užimanti moralinių principų vietą, suteiks galimybę tokiai visuomenei sparčiai keistis. Tačiau

---

⁸⁹Habermas, *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, 191.

⁹⁰Habermas, *Between Facts and Norms*, 490-516.

⁹¹Habermas, *The structural transformation of the public sphere*, 87.

⁹²Ten pat, 179.

⁹³Isaiah Berlin, *Vienovė ir įvairovė: žvilgsniai į idėjų istoriją (Atviros Lietuvos knyga)*. Vilnius: Amžius, 1995, 275- 280.

⁹⁴Habermas, *The structural transformation of the public sphere*, 87.

laisvės požiūriu, konsensuso principas jos vis daugiau atims. Piliečiai siekdami naujų principų įtvirtinimo, kas kart privalės sutikti su kito laisvės suvokimu, atiduoti vis daugiau savosios.

1.4. Habermaso diskurso teorija, kaip Konstitucinio patriotizmo idėjos prielaida

Viešojo erdvė sudarys galimybę visoms Europos tautoms bendrai dalyvauti kuriant naująją Europą.⁹⁵ Konstitucinis projektas ES apjungs visus, nepriklausomai iš kokios jie šalies, rasės, tautybės ar įsitikinimų.⁹⁶ Habermaso Konstitucinio patriotizmo principo idėjos plačiai pritaikomos ES, tačiau atskirai teorija paimta iš konteksto atrodo gana abstrakčiai.⁹⁷ Profesoriaus diskursų idėjinis laukas pagrindžia šio principo galimybę, atspindi bendrą vaizdą, sistemą, kurioje turėtų egzistuoti Konstitucinis patriotizmas bei naujojo tipo europietis.

Pagrindinė Habermaso idėjinė prielaida – radikali lygybė,⁹⁸ laiduojanti sistemos legitimizavimą. Konstitucinio patriotizmo principas leidžia visiems piliečiams, nepriklausomai nuo jų galimybių, kartu kurti bendrą sistemą. Visų piliečių įtraukimo procesą užtikrina konsensuso principu priimtų sprendimų galimybė, tačiau kyla prieš tai minėta teisingumo dilema. Habermasui transformavus individą jo teisingumo sąvoka prasiplečia. Visuomenė turi nuspręsti, kokio teisingumo ji siekia,⁹⁹ tai kas teisinga šiandien, Habermaso visuomenėje gali kardinaliai pasikeisti.

Svarstomojo diskurso demokratija kuria Konstitucinio patriotizmo principo sprendimų priėmimo rėmą. Piliečiams sudaroma laisvo pasirinkimo galimybė, formaliojoje erdvėje priimami sprendimai, valdoma visuomenė. Viešojoje formuojamas bendras diskursas. Svarstomojo diskurso demokratiją priešpriešinant liberaliajai, Habermasas akcentuoja savosios privalumus – ji tenkina visų interesus, užtikrina galimybes jame dalyvauti, bendrai priimti sprendimus, tačiau konsensuso principas apriboja dalį laisvių bei neužtikrina, kad sprendimas apskritai bus pasiektas.

Diskursų sistemoje profesorius redukuoja moralę,¹⁰⁰ neutralizuoja religiją, kaip trukdančią visuomenės plėtrai ir modernėjimui.¹⁰¹ Moralės srities praplėtimas leidžia užtikrinti individų universalumą. Atsiejus individą nuo etnocentristinio požiūrio, religijos, moralės bei spragą užpildžius teisės normomis, tokio pobūdžio pilietis daug lengviau valdomas, sumažėja sistemos

---

⁹⁵Jurgen Habermas, „Why Europe Needs a Constitution?“ Kn. Rogowski R. and Turner C. (sud.), *The Shape Of The New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 25-46.

⁹⁶Ten pat, 25-46.

⁹⁷Miller, *On Nationality*, 162-182.

⁹⁸Habermas, *The Theory of Communicative Action Vol: II*, 15.

⁹⁹Habermas, *Truth and Justification*, 42-249.

¹⁰⁰Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 107-144, 135.

¹⁰¹Habermas, *Between Naturalism and Religion*, 122.

„nulaužimo“ galimybė, „Makiaveliškas“ protestavimas tampa sunkiai tikėtinas.¹⁰² Sistemą kuriant, ją valdant, legitimizavus visiems piliečiai įtvirtina savo pačių sisteminių valdymą.

Konstitucinis patriotizmo principas tampa esminiu individų savęs įprasminimu. Priešingai, tam tikriems principams pasenus ar neatitinkant visuomenės poreikių, suteikiama neišsenkanti tobulinimo galimybė. Bendrai viską legitimizavus, redukavus religiją, atsiejus moralę, normos užpildo jų vietą, atlieka „policininko“ vaidmenį. „Makiaveliškas“ Konstitucinių principų laužymas galimas, tačiau praktiškai tampa neįmanomas. Habermaso diskursų sistema užkerta tam galimybę, visi piliečiai ją kuria bendrai ir bet koks jos nepaisymas ar siekis apeiti tampa netoleruojamu. Piliečiai patvirtina savo dalyvavimą, įsitinklina bei turi galimybę ją keisti legitimiai.

Konstitucinio patriotizmo principas Habermaso diskursų teorijos centrinė ašis, apibendrina profesoriaus idėjas bei jų pritaikymo galimybes. Svarstant ES Konstitucijos projektą Habermasas aktyviai reiškėsi viešojoje erdvėje, skatindamas jį priimti, pabrėžiant konstitucinės visuomenės privalumus.¹⁰³ Priimta alternatyva – Lisabonos sutartis, tačiau jos pagrindiniai principai pasikeitė minimaliai, ES aplinka tinkama Habermaso idėjų pritaikymui.

---

¹⁰²Habermasas dažnai kritikuojamas, kad neįvertina piliečių „Makiaveliškumo“ galimybės, individų blogos prigimties, tačiau profesorius šiai problemai praktiškai užkerta galimybę. Plačiau apie „Makiaveliškumą“ Konstitucinio patriotizmo principo kontekste: Victoria Kahn, *Habermas, Machiavelli, and the Humanist Critique of Ideology*. *PMLA*, 105(3), 1990, 464-476.

¹⁰³Habermas, *Why Europe Needs a Constitution?*, 25-46.

2. KONSTITUCINIO PATRIOTIZMO PRINCIPAS KAIP NAUJA ES ORGANIZACIJOS FORMA

Europos Sąjungos projektas sparčiai plečiasi, ekonominė integracija įgauna vis didesnę pagreitį, tačiau politinei vis dar stringant, Habermasas siūlo naujo pobūdžio vienijimosi pagrindą – Konstitucinis patriotizmas.¹⁰⁴ Profesoriaus principo esminė idėja – suvienyti ES individus kaip pagrindą laikant bendras Konstitucines normas. Postmodernaus pasaulio eroje, kai migracijos mąstai nuolat auga, žmonės maišosi ir vis mažiau save tapatina su nacionaline valstybe, jiems reikia kažko daugiau.¹⁰⁵ Konstitucinio patriotizmo dvasia, jei tik laikomasi nustatytų taisyklių, leidžia suvienyti visus, nepriklausomai nuo tautybės, rasės, religijos ar kitų įsitikinimų. Tokioje sistemoje, naudojantis konstituciniais principais, piliečiai gali siekti daugelio jiems reikalingų garantijų.

Habermasas aiškina ES kaip augančią konstitucinę-socialinę demokratiją,¹⁰⁶ kurioje politinis dėmuo įgauna mažesnę vaidmenį, iškeliant teisinio valdymo viršenybę ir biurokratinio aparato svarbą, kuris užtikrintų tokio valdymo efektyvumą. Habermas perima Kanto pilietinės visuomenės idėją, redukuoja individą, pakeičia moralės suvokimą, atsisako daugelio universalizmui trukdančių atributų ir per Konstitucinio patriotizmo normas siūlo vienijančią sistemą.¹⁰⁷ Pilietis skatinamas tapti universaliu ES bendruomenės nariu – būti europiečiu reiškia būti žmogumi, kuris nepriklauso jokiai specifinei žmonių grupei.¹⁰⁸ Pašalinami visi kolektyviniai tapatumai, individams netekus vienijančių interesų praplečiamas jų universalumas.¹⁰⁹ Habermaso idėja papildo Delanty mintį: Konstitucinio patriotizmo principas tokio pobūdžio individui siūlo vienijančių pagrindą. Piliečius atsiejus nuo juos jungiančios bendruomenės – tautinės, religinės ar kitų, Habermaso plėtojamas principas užpildo šią spragą per teisės normas.

Profesorius Konstitucinis patriotizmas apibendrina ES universalumą, siekiant sudaryti galimybes egzistuoti stipriam europiniam tapatumui. Vadovaujantis Habermaso idėjomis, svarbiausias tokio europiečio siekis – laikytis konstitucinių vertybių, teisę iškeliant kaip aukščiausią politinio dalyvavimo įrankį. Profesorius plėtota sąvoka išskiria svarbiausias iš konstitucijos kylančias vertybes – žmogaus teises, įstatymo viršenybę, humanizmą, pagarbą kitam, religinę, žodžio laisvę – principus, kurie taip pat įtvirtinti ES Lisabonos sutartyje.

Konstitucinis patriotizmas užpildo spragą, kurio trūko ES piliečio įprasminimui, siūlo moralinę paskatą save tapatinti su universalia normų sistema, viršvalstybiniu dariniu įkūnijančiu

---

¹⁰⁴Ten pat, 25-46.

¹⁰⁵Habermas, *Between facts and norms*, 490-516, 566.

¹⁰⁶McCormick, 1-12.

¹⁰⁷Cristina Lafont, „Agreement and Consent in Kant and Habermas: Can Kantian Constructivism Be Fruitful for Democratic Theory?“. *Philosophical Forum*, 43(3), 2012, 277-295.

¹⁰⁸Gerard Delanty, „What Does it Mean to be a „European“? *Innovation*, 18(1), 2005, 11-22.

¹⁰⁹Pierre Manent, *Beyond Radical Secularism*. South Bend: St. Augustine's Press, 2016, 4-87.

multikultūrinės vertybes. Apibendrinant, Habermasas generuoja naujo tipo idėją, kurios centrinė ašis – konstitucinės normos, įprasminančios patriotinę paskatą vienijimuisi.

Habermasas siūlo aiškius teorinius rėmus, kuriuose funkcionuotų Konstitucinė visuomenė.¹¹⁰ Profesoriaus modelis formuoja sistemą, kurioje turėtų funkcionuoti individai, diskursų teorija kuria bendrą idėjinį lauką, idealios visuomenės modelį, tačiau lieka neaišku kaip jo idėjos pritaikomos Sąjungos kontekste. Skyriuje apžvelgiamas Habermaso Konstitucinio patriotizmo pritaikymas ES bei ieškoma atsakymo, kokią politinę formą tai laiduotų.

2.1. Konstitucinio patriotizmo principo galimybės ES kontekste

Nacionalinė valstybė susikūrė tik kuriam laikui, užpildyti tuo metu įsivyrąjančią tuštumą tarp *ethnos* ir *demos*, tačiau šiandien jos kuriamos sienos nebeatitinka naujų globalaus pasaulio standartų.¹¹¹ Konstitucinis patriotizmas praplečia šį ribotumą, užpildo ES politinį, kultūrinį vakuumą. Habermaso laiduojamas universalumas akcentuoja platesnes ES visuomenės galimybes. Profesorius individus atskiria nuo „skaldančio“ istorinio, kultūrinio, komunitarinio¹¹² patriotizmo. Komunitaristų idėja, siejant individus su tam tikra istorine bendruomene, neatitinka Habermaso universalizmo principo. Skirtingos ES bendruomenės tarpusavyje konkuruos, todėl jų vienijamas privalo atitikti visiškai naujus standartus, konstruojamus per teisės normas bei Konstitucinio patriotizmo principą.

Šiuolaikinės Sąjungos plėtra daugiausiai paremta ekonominio bendradarbiavimo idėjos, tikintis, kad tai peraugs į naują federalistinį darinį.¹¹³ Profesorius orientuojasi išskirtinai į politinį dėmenį, kuris praplėstų dabartinio modelio galimybes. Šiandien Europa kur kas daugiau nei ekonomika, ji laiduoja naują gyvenimo būdą, naujas galimybes. Habermaso principai tiesiogiai koreliuoja su

---

¹¹⁰Habermas, *Between facts and norms*, 132-193.

¹¹¹Jurgen Habermas, „Citizenship and national identity: some reflections on the future of Europe“, *Praxis International*, 12 (1), 1992, 17-38.

¹¹²Komunitarizmas atsirado kaip kritika šiuolaikinei liberaliosios visuomenės sanklodai. Nors Habermasas taip pat kritikuoja liberaliąją visuomenės sanklodą, kaip neturinčią moralinės legitimacijos, Konstitucinio patriotizmo sąvoką nuo komunitaristinės minties jis atiboja. Pagrindiniai teoretikai Ch. Taylor, Al. MacIntyre bei M. Sandelas. Jie akcentavo, kad abstraktus šiuolaikinių visuomenių individų traktavimas, atomizacija veda į laisvės saviapgaulę – anot Taylora kiekvienas asmuo yra konstitutas bendruomenės, laisva galimybė rinktis, tikslai, gėrio interpretacijos tik atspindi visuomenės, kurioje brendo individas aplinką: auklėjimą, kalbą ir kt. Pasak MacIntyre, modernūs žmonės prarado savo moralinius tikslus, juos pakeitus troškimų tenkinimu bei galimybe kuo ilgiau būti šiame pasaulyje, moralė išliko tačiau ji neteko savo turinio. Sandelas panašiai kaip ir MacIntyre akcentuoja, kad neįmanomas originalus „aš“, kiekvieną individą konstruoja bendruomenė, kuri reikalinga ne tik kaip konstruojantis veiksnys, tačiau ir savęs įprasminimo įrankis. Apibendrinant komunitarų esminė idėja, jog kiekvienas individas yra istorinės bendruomenės, vienijamos tam tikrų vertybių bei kultūros narys. Plačiau: Charles Taylor, *Sources of the Self: the Making of the Modern Identity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1989; Alasdair MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory*. London: Duckworth, 1996; Michael J. Sandel, *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1994.

¹¹³Neill Nugent, *The Government and Politics of the European Union*, 7th ed., Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, 57

pamatinėmis ES idėjomis. Tačiau sujungti skirtingas bendruomenes, religijas, kultūras gali tik nauji universalūs piliečiai, teisės normos. Habermaso Konstitucinio patriotizmo principas kuria viešąją erdvę, kuri užtikrintų efektyvią ES legitimacijos, demokratizacijos bei politinės reprezentacijos formą.

Pasak Habermaso, Sąjungai reikalinga nauja kryptis, ji pasiekė kryžkelę, kai turi apsispręsti kokių keliu judės toliau. ES netenka moralinės legitimacijos, ekonominis projektas praranda integracinę galią bei sėkmę, kuri jį lydėjo pastaruosius 50 metų.¹¹⁴ Dabartinis integracinis modelis pasiekė bei viršijo Sąjungos tėvų siekius – Ekonominė ir pinigų Sąjunga praktiškai baigta, reguliuojama visų bloko narių rinka, tačiau politinio vienijimosi efekto vis labiau pasigendama.¹¹⁵ Konstitucinis patriotizmas turėtų tapti raktu į naują ES integracijos etapą. Profesoriaus principas laiduoja naujo tipo visuomenę, galimybes, tačiau svarbiausia, anot Habermaso, siūlo įrankį naujam politiniam vienijimuisi.

2.1.1. Konstitucinis patriotizmas, kaip moralinės legitimacijos ES pagrindas

Viena esminių ES problemų, pasak Habermaso – Sąjungos stagnacija, ekonominei integracijai plečiantis, politinė stovi vietoje.¹¹⁶ Bendrija turi idealų pagrindą Konstitucinio projekto įgyvendinimui, tačiau dabartinis jos „architektų“ siekis – tvari ir sureguliuota ekonomika.¹¹⁷ ES vienijama iš viršaus ekonominės naudos principais, tačiau moralinė legitimacija, vedanti į stiprią politinę Sąjungą, stringa kartu su ekonominėmis problemomis.¹¹⁸ Ekonominis vienijimosi planas, pasak Habermaso, praranda savo galią, vis dažniau individai nusisuka nuo ES ar net pradeda kvestionuoti jos reikalingumą apskritai. Didžiosios Britanijos referendumo dėl išstojimo iš Sąjungos bei nuosekliame rinkėjų aktyvumo mažėjimo kontekste Habermasas vis griežčiau pabrėžia – neišsprendus šių problemų ES stipriai rizikuoja negrįžtamai sužlugdyti daugiau kaip 50 metų puoselėtą projektą.¹¹⁹

Profesorius darbe jaučiama Kanto įtaka, pasitelkiant jo principus Habermasas perkuria moralę, individą, universalizuoja bei pritaiko ES.¹²⁰ Konstitucinis patriotizmas laiduoja universalią lygybę, kuri užtikrina jog sistemą legitimizuoja visi. Habermasas akcentuoja, kad Sąjunga turi kilti ne tik iš gražiai suredaguotų teisės normų ar statutų, tačiau iš kiekvieno individo moralinės paskatos.¹²¹ Tam

---

¹¹⁴Habermas, *The Crisis Of The European Union A Response*, 2-127.

¹¹⁵Habermas, *Why Europe Needs a Constitution?*, 5-26.

¹¹⁶Habermas, *The Crisis Of The European Union A Response*, 1-18.

¹¹⁷Ten pat, 3-22.

¹¹⁸Ten pat, 14.

¹¹⁹Ten pat, 4-71.

¹²⁰McCormick, 2- 49.

¹²¹Habermas, *Moral Consciousness and Communicative Action*, 56.

reikalinga visus individus vienijančių teisės normų sistema. Kiekvieno legitimizuota Konstitucija taptų tokių moralinių normų išdava.

Profesorius eliminuoja religiją, su nacionaline valstybe susietus ryšius, klasikinę moralę, pakeisdamas juos universalistiniais.¹²² ES taip pat vis labiau universalizuojasi. Sąjunga grindžiama laisve, žmogaus teisėmis, demokratija, nuomonių pliuralizmu, pagarba žmogaus orumui, tolerancija ir kt. Lisabonos sutartis įtvirtino pagrindinius Habermaso universalaus individo metmenis. Pagrindinė problema, pasak Habermaso – ES nesugebėjimas pereiti į aukštesnį jų įgyvendinimo etapą. Profesorius skatina aktyvų visų įsitraukimą į politikos formavimą. Habermaso Konstitucinio patriotizmo principą legitimizavus ES piliečiams, Sąjunga taptų ne tik elito iš viršaus formuojamu projektu, tačiau kiekvieno individo moraline išdava.¹²³

ES sudaro daugybę individų, skirtingų gėrio koncepcijų, dėl to Habermasas laiduoja visišką moralinių įsitikinimų laisvę, kuri įtvirtintų galutinę Konstitucinės visuomenės formą. Siekiant visiško universalizmo – derinant skirtingas individų bendruomenės Sąjungos integracinės ribos ištrinamos, Sąjungos piliečiais gali tapti visi, kurie atitinka Konstitucinius principus. Jų moraliniai kriterijai nuolat perkuriami ir praktiškai tampa neribotais (*universalism without limits*).¹²⁴ ES reguliuoja griežtos teisės normos, tačiau pasikeitus aplinkybėms, požiūriui ar kitiems principams, naujai juos legitimavus, įgyjama neribojama sistemos tobulinimo galimybė.

Habermaso kuriamoje aplinkoje, išsivadavus iš egocentrizmo bei etnocentrizmo, įsivyrėja visiškai nepriklausomų asmenų masė.¹²⁵ Stengiantis laikytis saugiu atstumu nuo Europos istorijos, ištuštinant nuo ją sudarančių senųjų tautų ir senosios religijos, tokiaje postpolitiniame¹²⁶ pasaulyje lieka individai ir teisinė sistema jų teisėms garantuoti, žmonių susivienijimai – tautos ir religijos – nebėra socialinė tikrovė.¹²⁷ Piliečiams atsiribojus nuo juos saistančių subjektų, prieš tai buvę konkurenciniai principai ar moralės normos tampa neutraliomis, individai universalizuojami.¹²⁸ Konstitucinio patriotizmo principas siūlo ES piliečius, kultūras, religijas, gyvenimo būdą neutralizuojančią aplinką, kuri užtikrina taiką tokios individų visuomenės sugyvenimą.

Siekiant įtraukti visus bei rasti bendrą tenkinantį sprendimą, iki tol egzistavę individai nebeatitinka universalumo kriterijų, Habermasas ES pilietį redukuoja. Legitimumo klausimą profesorius

---

¹²²Habermas, *The Theory of Communicative Action Vol: II*, 15.

¹²³Habermas, *Moral Consciousness and Communicative Action*, 56.

¹²⁴Pierre Manent, *Democracy Without Nations?*. Wilmington, Del.: ISI Books, 2007, 64.

¹²⁵Habermas, *Between Facts and Norms*, 107.

¹²⁶Nors apie postpolitinį pasaulį akcentuoja Manent, vienas pirmųjų postpolitikos sąvoką pritaiko Slavoj Žižekas, kuris dabartinę Vakarų pasaulio būklę įvardija kaip *postpolitine biopolitika*, kurios esmė senąsias ideologijas, politiką performuoti į vadybą bei administravimą, užtikrinti žmonių saugumą bei garantijas. Plačiau: Slavoj Žižek, *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*. London: Verso. 1999, 171–244.

¹²⁷Manent, *Beyond Radical Secularism*, 4-87.

¹²⁸Habermas, *Between Naturalism and Religion*, 135.

sprendžia keisdamas problemą iš kurios ji kyla – piliečio. Habermasas pasitelkia teisės normų formuojamą moralės diskursą.¹²⁹ Profesorius siūlo viešąją sferą, kurioje neliktų konkuruojančių moralinių principų, skirtųsi piliečių norai ir siekiai, tačiau jie būtų priimtini visiems. Konsensuso būdu legitimizuota sistema užtikrina visų piliečių preferencijas, moralę pakeitus teisės normomis jų vaidmuo ES taptų esminiu reguliaciniu įrankiu.

Universalumas bei lygybė laiduoja Sąjungos legitimaciją kylančią iš visų.¹³⁰ Konstitucinio patriotizmo vienijama Sąjunga veiks visiškai kitokioje aplinkoje. Patvirtindamas šį principą, pilietis tvirtina moralinį universalumą. Habermaso teorija užtikrina visų individų įtraukimą, tačiau moralės savivoka bei teisingumo samprata kardinaliai pasikeičia.

Habermasas Sąjungos legitimacijos klausimą sprendžia keisdamas ne tik sistemą, bet ir patį individą. Konstitucinio patriotizmo principas užtikrina moralinę Sąjungos legitimaciją, tačiau tai laiduoja visiškai kitokio pobūdžio visuomenę.

2.1.2. Habermaso universalios ES visuomenės idėja

Profesoriaus Konstitucinio patriotizmo principas ES užtikrina individų universalumą, kurie galėtų sugyventi su skirtingais bendruomenės nariais. Priimtini tik tie principai, kuriuos gali laiduoti kiekvienas jos narys.¹³¹ Habermaso visuomenė kardinaliai skiriasi nuo šiuolaikinės, teisingumo suvokimas, tautos, religijos neutralizavimas kuria visiškai universalų pilietį.

Visiems pritaikomos normos neutralizuoja moralinius aspektus, sustiprina pragmatiškumą.¹³² Tačiau universalumas neužtikrina tarpusavio konkurencijos eliminavimo, tokie ES piliečiai suinteresuoti pasiekti geriausias sąlygas kiekvienam asmeniškai, sąlygojant stiprių ir griežtų teisės normų poreikį.¹³³ Individams vienijantis per Konstitucinio patriotizmo principą, pagrindiniu siekiu tampa jų pačių gerovė. Daugelis koncentruojasi į skirtingas jos sąvokas, tačiau konsensuso principas bei griežtos teisės normos neleidžia piktnaudžiauti, sukurią paskatą siekti bendro visiems priimtino sprendimo.¹³⁴ Individų norai konkuruoja, kol galiausiai visuomenės struktūra bei pagrindiniai siekiai tampa jų tikslų įgyvendinimu.

---

¹²⁹Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 107-144.

¹³⁰Jurgen Habermas, „Democracy in Europe: Why the Development of the EU into a Transnational Democracy Is Necessary and How It Is Possible”. *European Law Journal*, 21(4), 2015, 546-557.

¹³¹Habermas, *Between Facts and Norms*, 107.

¹³²Habermas, *The Theory of Communicative Action Vol: II*, 400-404.

¹³³Hudson Meadwell, „The Foundations of Habermas's Universal Pragmatics”. *Theory and Society*, 23(5), 1994, 711-727.

¹³⁴Habermas, *Between Facts and Norms*, 82-118.

Habermasas atsisako vertybių, mokslo hierarchijos, vietoj to visuomenė pati dėlioja priimtinus teorinius fragmentus, nuolat performuoja idėjas.¹³⁵ Esminiu tikslu laikant Konstitucinį patriotizmą, kitos piliečių galimybės tampa jų privačiu reikalu, įsivyrėja pragmatizmas. Visgi profesorius pabrėžia, kad pragmatiškumas bei asmeniniai interesai neturi jokio vaidmens formuojant teisės normų diskursą.¹³⁶ Naujoji ES visuomenė tiksliai ir efektyviai išnaudos Konstitucines normas, tačiau klausimų reguliavimas už Konstitucijos ribų tampa sudėtingas.

Habermasas kritikuoja liberaliąją valstybę pabrėždamas, kad jos principas laiduoja visišką individų laisvę,¹³⁷ tačiau ES visuomenė šiuo požiūriu būtų kur kas labiau suvaržyta nei dabartinė. Principas formuoja laisvo pasirinkimo galimybės idėją, tačiau sistema stipriai apriboja individo galimybes, iš kurių jis gali rinktis. Pilietis turės galimybę reikšti savo įsitikinimus, prisidėti prie bendro sistemos formavimo, tačiau konsensuso principas bei griežtos teisės normos sąlygoja, kad jo pasirinkimas gali apskritai neturėti jokios reikšmės.

Taikant Konstitucinio patriotizmo principą, Habermasas kardinaliai pertvarko ES visuomenės struktūrą. Profesoriaus universalizmas sąlygoja laisvą pasirinkimą, galimybę formuoti sistemą, tačiau redukavus moralinius aspektus, diskurso sistemoje individai tampa kur kas labiau apriboti. Minėti apribojimai užtikrina skirtingų piliečių taikingą sąveiką. Dabartinės bendrijos individai taip pat keičiasi bei universalizuojasi.

2.1.3. Lygybė kaip ES legitimacijos forma

Habermasui ypač aktuali sistemos legitimacija. Jos užtikrinimui profesorius pasitelkia lygybę.¹³⁸ ES piliečiai nepriklausomai nuo jų padėties ar galimybių gali laisvai formuoti bendrą sistemą. Visų įtraukimas sąlygoja visišką jos legitimaciją bei stabilumą. Profesoriaus modelyje lygybė papildo ES moralinės legitimacijos sritį, siūlo aplinką visų įtraukimui.

Habermaso laiduojama galimybė keičia pagrindinius ES valdymo principus.¹³⁹ Užtikrinant radikalią lygybę, sistemos valdymui pasitelkiami visi, nepriklausomai nuo jų gebėjimų. Elitistinis Sąjungos valdymas eliminuojamas, sprendimų formavimą perduodant visuomenei, įsivyrėja masių administruojami sprendimai. Habermasas kurdamas šią sistemą vadovaujasi prielaida, kad konsensuso principas bei lygybė laiduos optimalius tokios visuomenės sprendimus.¹⁴⁰ Redukavus moralės suvokimą, esminiai tokio piliečio siekiai tampa savo poreikių užtikrinimas. Lygybė veikia

¹³⁵Habermas, *The Theory of Communicative Action Vol: II*, 400-401.

¹³⁶Jurgen Habermas, „On the Cognitive Content of Morality“. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 1996, 340.

¹³⁷Habermas, *Between Facts and Norms*, 313.

¹³⁸Habermas, *The Theory of Communicative Action Vol: II*, 15.

¹³⁹Jurgen Habermas, *Justification and Application. Remarks on Discourse Ethics*. Cambridge: MIT Press, 1993, 52.

¹⁴⁰Habermas, *The Crisis Of The European Union A Response*, 37.

kaip saugiklis apsaugantis nuo atskirų visuomenės narių piktnaudžiavimo. Negalėdami įvairių siekių užsitikrinti asmeniškai, individai susijungia, jų poreikiai tampa bendru ES visuomenės tikslu.

Habermaso principas orientuotas į legitimumą jo priėmimą.¹⁴¹ Jos nariai traktuojami lygiai, tačiau sistema neužtikrina tokio sprendimo teisingumo. Komunikacinė ES erdvė leidžia sukurti ir realizuoti procedūras, kurios leistų lygiai dalyvauti visiems, tačiau visų įtraukimas nesąlygoja savaiminių teisingų sprendimų priėmimo.

Lygybė yra pagrindinė legitimacijos forma, visų piliečių įtraukimas keičia Sąjungos sprendimų priėmimo mechanizmą.¹⁴² Tokia legitimacijos prielaida turi tikrai praktinį veiksnį. Habermasas eliminuoja visų skirtumus, tačiau visiška lygybė neužtikrina efektyvaus ES valdymo. Sistemos legitimaciją patvirtinus visiems vėlesniuose viešosios erdvės etapuose, piliečių traktavimas keičiasi. Lygus individų įtraukimas laiduojamas tik pradiniam Sąjungos „įėjimo“ etape, tačiau galutiniame kiekvienas sprendimas priklauso nuo konsensuso principo, aplinkybių kuriame jis bus formuojamas.

2.2. ES demokratijos modelis

Plačiau analizuojant probleminius aspektus, pastebima vis daugiau abejonių jos demokratiškumu ar net sprendimų legitimumu.¹⁴³ Nors ES valdymo principai vis labiau panašėja į valstybę, ji vis dar neturi vienijančio demoso bei galios monopolio – demokratiškumas tampa priklausomas nuo mechanizmo, kuriuo jis būtų užtikrinamas.

Profesorius vis dažniau kritikuoja Sąjungos modelį, kuriame politiniai klausimai svarstomi visai netinkamu lygmeniu – juos sprendžiant teisiškai, neieškant legitimaus politinio sprendimo, bet vis dažniau idėjas primetant iš viršaus. ES visuomenė turi būti kuriama visiškai laisvoje aplinkoje neveikiamoje nei vidinių nei išorinių veiksmų,¹⁴⁴ o Konstitucinis patriotizmas turėtų būti tas veiksnys, kuris ilgainiui vestų prie tokios visuomenės formavimosi pagrindo. Habermaso principas siūlo ES problemų sprendimą. Konstitucinis patriotizmas įsivyrąja piliečių širdyse tik esant visiškai lygybei, laisvei, efektyviai veikiančioje demokratijoje bei institucijose.¹⁴⁵

---

¹⁴¹Habermas, *Between Facts and Norms*, 382.

¹⁴²Ten pat, 382.

¹⁴³Siedentop, *Democracy in Europe*, 2000.

¹⁴⁴Jurgen Habermas, „Remarks On Dieter Grimm's Does Europe Need A Constitution?“. *European Law Journal* 1 (3), 2010, 303-307.

¹⁴⁵Habermas, *Between Facts and Norms*, 382.

2.2.1 Demokratijos ištakos

Šiuolaikinė demokratija veikia nuo 18 amžiaus, kaip pagrindas nacionalinės valstybės suverenumui pagrįsti.¹⁴⁶ ¹⁴⁷ Valstybės suverenumo, galios principus, pofeodalius pokyčius išdėsto Hobbsas.¹⁴⁸ Jis akcentuoja, kad valstybėje demokratiniai santykiai grindžia jos legitimumą. Suverenumo demokratiška legitimacija įtvirtina nacionalinių valstybių statusą, dar svarbiau sukuria tokios visuomenės branduolį, atskiria nuo kitų priešingų valstybių.¹⁴⁹

Modernioji demokratija nutraukia ryšius su prieš tai buvusiais laikotarpiais – antika ar viduramžiais, viską stato iš naujo nacionalinių valstybių pagrindu. Naujasis laikotarpis kuria įrankius nuosekliam valstybės galios didinimui. Visuomenė, individas, nacionalinė valstybė – tai modernio išradimai, sukurti valstybės galios monopoliui palaikyti.¹⁵⁰ Nacionalinės valstybės stiprėjimas bei demokratijos plėtra sąlygojo jos visapusišką taikymą, kaip vakarų produkto sėkmės receptą. Ilgainiui demokratiją imta vis labiau „eksportuoti“ ne tik kaip išimtinai valstybių principą.

Keičiant nacionalines valstybes, keičiasi ir pati demokratija, siūlomos įvairios alternatyvos. Tačiau naujos jos formos, idėjos dažnai kritikuojamos.¹⁵¹ Kiti abejoja demokratijos, kaip efektyvios valdymo formos, galimybe apskritai.¹⁵² ES kontekste vis dažniau akcentuojamas demokratijos deficito klausimas. Siedentopas šį aspektą pateikia dar griežčiau – ne tik kaip Europos problemą, bet ir liberaliosios politinės minties krizę.¹⁵³ Naujojo tipo laikotarpis demokratiją traktuoja, kaip priemonę sistemos legitimizavimui, tačiau pasikeitusios jos formos tai užtikrina ne visada.

Atsakas į ES demokratijos problemą – ją perkuriant bei suvokiant kaip formuojamą naujo tipo „įeigų“ bei „išeigų“ sistemą. Pašalinus nacionalinę valstybę, „eksportavus“ demokratiją į kitas sritis, ji redukuojasi. Tinkamai funkcionuojant bei užtikrinant efektyvų Sąjungos funkcionavimą, demokratiškumo klausimas tampa antraplaniu.¹⁵⁴ Problematika atsiranda sprendžiant gyventojų „įeigą“ – užtikrinant galimybę visiems piliečiams lygiomis teisėmis dalyvauti sprendimų priėmimo procese, tuo tarpu „išeigos“ orientuotos į geriausią pasiekiamą rezultatą. ES klausimų specifika bei reguliacinė aplinka sukuria vaizdinį, kad pasiekti gerus rezultatus galime nesilaikant visų demokratiškos principų – problemas sprendžiant Sąjungos technokratams bei ekspertams.

---

¹⁴⁶Thomas Hobbes, *Leviatanas*, Vilnius: Pradai, 1999.

¹⁴⁷Verhoeven, 369-382.

¹⁴⁸Hobbes, *Leviatanas*.

¹⁴⁹Siedentop, *Democracy in Europe*, 80-116.

¹⁵⁰Hannah Arendt, *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai, 2005, 29-35.

¹⁵¹Joseph A. Schumpeter, *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*. Vilnius: Mintis, 1998, 276-297.

¹⁵²Bellamy, *Democracy without democracy?*, 2-19.

¹⁵³Siedentop, *Democracy in Europe*, 18-27.

¹⁵⁴Bellamy, *Democracy without democracy?*, 2-19.

Tokie redukavimo bandymai vis labiau populiarėja. Demokratijai išplitus, kaip nacionalinės valstybės suverenumo garantui, šiandien ją taikant ir kitose valdymo sistemose, vis dažniau susiduriama su legitimacijos problemomis. Šiuolaikiniame postnacionaliniame¹⁵⁵ naujosios tvarkos¹⁵⁶ pasaulyje jos taikymas susiduria su naujomis totalitarinės demokratijos,¹⁵⁷ legitimacijos problemomis. Dažnai užmirštama demokratijos, kaip valdymo formos problematika, moderniam pasaulyje demokratiniai valdymo principai priimtini, kaip savaime idealus valdymo modelis.

Individų santykiyje su valstybe tarpininkauja tauta, duodama bendro komunitarinio gyvenimo formą.¹⁵⁸ Hobbso piliečių atomizacija palengvina jų valdymą. Individai konkuruoja, bet tautos idealas pateikia tam tikras bendras vertybes, kurios leidžia palaikyti socialinę ryšį kaip solidarumo jausmą. ES sąveikaujant skirtingoms tautoms, minėto individų ryšio egzistavimas tampa sunkiai įgyvendinamas. Naujo pobūdžio demokratijų galimybė išlieka, tačiau tautos solidarumą būtina kažkuo pakeisti. Atmetus tautą, ieškoma naujų jungiančių veiksnių, taisyklių, globalių principų, formalizmo kelių.

ES problematikos kontekste Habermasas siūlo alternatyvą. Konstitucinio patriotizmo principas Sąjungos piliečiams siūlo naują vienijimosi galimybę per bendras teisės normas. Profesoriaus demokratijos sistema kardinaliai skiriasi nuo šiuolaikinės, pasitelkiant visus piliečius, kuriamas visuotinai legitimios ir demokratiškos Sąjungos modelis.

---

¹⁵⁵ Apie postnacionalinį laikotarpį kalba daugelis dabartinės ES vadovų. Taip aktyviai diskutuojama ir akademiniam pasaulyje. Vienas tokių pavyzdžių Curtin, *Postnational Democracy*, 52.

¹⁵⁶ Akademinėje bendruomenėje aktyviai diskutuojama, kaip demontavus nacionalines valstybes, pasikeis Naujojo pasaulio tvarka (*angl. New World Order*). Vis dažniau plėtojamos globalių piliečių susivienijimo galimybės, pilietybės ir kt. panašūs aspektai. Vienas pirmųjų tokių individų susivienijimą 1940 m. aptaria H. G. Wells. Atsiveriant sienoms ir vis daugiau migruojant, prasideda diskusijos koks vaidmuo šiuo atveju tenka nacionalinei valstybei, kas užtikrins pasaulio piliečio garantijas. A. Huxley naująją pasaulio perspektyvą vertina ypač atsargiai. Universali lygybė, laisvė, globalus piliečių susivienijimai ir kt. veda tik į jų pačių instrumentalizavimą. Kaip keisis pasaulis atsisakius nacionalinės valstybės tikslaus atsakymo nėra. Vieni akademikai akcentuoja globalios laisvės, lygybės ir taikos įsigalėjimą. Tačiau minėtų principų pokyčiui turėtų redukuotis ir pats žmogus, universalizuotis, priimti visiškai naujus moralės standartus. Plačiau: Aldous Huxley, *Brave New World*. New York: HarperCollins, 2004; Herbert George Wells, *The New World Order*. Minnesota: Filiquarian Publishing, LLC., 2007.

¹⁵⁷ H. Arendt pabrėžia, kad šiandieninis pasaulis linkęs užsimerkti prieš totalitarizmo galimybę demokratinuose režimuose. Bloga žmogaus prigimtis bei kitos pagundos demokratiniam valdymo modelyje lygiai taip grasina naujo tipo totalitarizmu. Visiškos lygybės vienijami individai praranda budrumą, atsiranda galimybė naujoms totalitarizmo atmainoms. Apie šiuolaikinių demokratijų negatyvią pokyčio galimybę judėti despotizmo link savo poziciją taip pat dėsto A. de Tocqueville's. Plačiau: Alexis de Tocqueville, *Apie demokratiją Amerikoje*. Vilnius: Amžius, 1996; Hannah Arendt, *Totalitarizmo ištakos*. Vilnius: Tyto Alba, 2001.

¹⁵⁸ Albrecht Wellmer, „Models of Freedom in the Modern World in Hermeneutics in Ethics and Social Theory“. *Philosophical Forum* 21 (1-2), 1989, 227-252.

2.2.2. ES demokratijos aplinka

Habermaso Konstitucinio patriotizmo modelis laiduoja išskirtines piliečių teises ir galimybes.¹⁵⁹ Kurdamas tokią sistemą profesorius prognozuoja visišką ES legitimaciją bei naują politinės integracijos etapą. Demokratija kardinaliai keičiama, suverenumo legitimizavimui laisvu ir lygiu pagrindu pasitelkiami visi.¹⁶⁰ Sąjunga, turėdama tvirtą legitimacinį pagrindą, Konstitucinio principo vienijamus individus, stiprią demokratinę struktūrą sugebės atlaikyti globalaus pasaulio problemas, pakeis su iššūkiais susiduriančią nacionalinę valstybę.¹⁶¹

Habermasas akcentuoja, kad Konstitucinio patriotizmo principą laiduos visiškai kitokie žmonės – naujieji europiečiai.¹⁶² Profesoriaus ES demokratijos modelis stipriai susijęs su prieš tai minėta diskursyvine sistema. Senieji europiečiai per daug susaistyti su praeitimi, neatitinka post-dabarties principų. Naujieji piliečiai gimsta iš globalaus istorinio abstraktumo (*angl. momentous dynamic of abstraction*).¹⁶³ Atribotas nuo dabarties individas priima globalaus pasaulio laimėjimus, ieško naujų saviraiškos būdų, save tapatina pirmiausia su globaliu pasauliu ir jo idėjomis. Legitimuodamas Konstitucinį patriotizmą pilietis atsisakys praeities struktūrų, priims naująją demokratinę sistemą bei vienijantį ES vardiklį – Konstitucines normas.

Globalizmo formuojama aplinka prisideda prie tokių individų kūrimo. Šio pobūdžio piliečiai idealiai atitinka Habermaso universalizmo principus, gali veikti multikultūrinėje aplinkoje. Technologijoms tobulėjant, sienoms atsiveriant, individams vis labiau maišantis, kuriasi nauja pasaulinė pilietija.¹⁶⁴ Konstitucinio patriotizmo principas siūlo tokių vienijimosi taisyklių sistemą ES. Naujoji demokratija tokioje aplinkoje privalo būti visuotinė, priešingai kažko neįleidžiant į sistemos formavimą neužtikrinamas jos legitimizavimas, individas tampa pasaulio pilietijos dalimi.

Habermasas Sąjungą įsivaizduoja kaip tarpusavyje sąveikaujančių individų bendruomenę. Profesorius pabrėžia, kad juos susies sąžiningos konkurencijos taisyklės ir formali teisinė lygybė. Kiekviena politinė bendrija turi kriterijus, pagal kuriuos skiria savus ir svetimus, tuo tarpu Habermaso principai suabstraktinami – individas, sutinkantis su Konstitucinio patriotizmo principais, atitinka profesoriaus kriterijus. Habermasas siekia kurti atvirą visuomenę, kurioje europietis būtų tapatinamas su visa žmonija.

---

¹⁵⁹Habermas, *Between facts and norms*, 490-516, 566.

¹⁶⁰Ten pat, 106-109.

¹⁶¹Habermas, *The Postnational Constellation*, 55.

¹⁶²Ten pat, 51-87.

¹⁶³Ten pat, 56.

¹⁶⁴Ten pat, 102.

2.2.3. ES demokratija kaip visuotinės legitimacijos idėja

Habermasas pabrėžia, kad demokratija turi kurti ne tik abstrakčias taisykles ir iš viršaus kylančius statusus, globaliame pasaulyje sistemą turi plėtoti kiekvienas.¹⁶⁵ Tokia jos forma laiduoja daugiau nei demokratinius principus, ji sudaro paskatą socialinei integracijai. Siūloma erdvė, kurioje ne tik sprendžiamos problemos ir leidžiamos taisyklių sistemos, tačiau kartu formuojamas bendras identitetas. ES kontekste tokio pobūdžio demokratija universalius pasaulio individus įtinklina. Piliėtis vis dar laisvas ir nesuvaržytas, tačiau tapatina save ne tik su visu pasauliu, bet konkrečiai tokių individų grupei sukurtomis taisyklėmis.

Dabartiniai piliečiai naudojami „dviguba“ pilietybe – ES bei nacionalinės valstybės,¹⁶⁶ tai trukdo tolesnei Sąjungos politinei integracijai, jie turės apsispręsti, kuriuo keliu žengti toliau. Dabartinis modelis sukuria natūralią konkurenciją tarp nacionalinės valstybės bei pačios ES – kaip pagrindinio galios centro bei susivienijimą trukdančio nacionalinio identiteto. Euroskeptikai akcentuoja, kad europietiško demoso nėra, tokios sąvokos kaip europietis yra tuščios, tačiau Habermasas pabrėžia, kad pagrindiniai Sąjungos principai klaidingai traktuojami per nacionalinės valstybės bei istorijos prizmę.¹⁶⁷ Naujoji ES demokratijos forma nereikalauja istorijos vienijamų bendrų piliečių, visiškai abstraktumas bei universalumas yra pagrindinis tokių piliečių privalumas. Būdami lygūs ir laisvi individai patys kuria taisykles, kurios tampa pagrindiniu telkiančiu veiksmu.¹⁶⁸ Pasak Habermaso, atsisakę nacionalinės valstybės, būdami universalios pasaulio dalimi, tokie individai kurs stiprią ES taisyklių sistemą, užtikrins visišką jos legitimaciją, naują demoso formą. Profesoriaus siūlomoje aplinkoje demokratijos deficito nelieka. ES komunikacinėje erdvėje, Konstitucinius principus formuojant visiems, tokia sistema iš pažiūros skirtingus individus sulygina, kuria bendrą idėjų lauką.

Formuodamas Sąjungos demokratijos modelį Habermasas akcentuoja tokios legitimacijos naudą. Naujoji sistema siūlo aišką formą, institucinę ir viešąją erdves. Profesorius įtraukdamas visus siūlo sistemą, kurią individai patys formuoja ir vadovaujasi. Jie visiškai išlaisvinami, tačiau griežta reguliacinė aplinka neleidžia peržengti nustatytų taisyklių. Piliečiams suteikiamos visos teisės ir laisvės, jie įtraukiami į diskurso formavimą, tačiau laisvas pasirinkimas Habermaso sistemoje turės mažesnę reikšmę. Piliečiai turės galimybę prieštarauti, siūlyti alternatyvas, tačiau konsensuso sistema juos apribos. Habermaso demokratijos prielaidos leidžia sukurti ir realizuoti procedūras, laiduoja legitimumą, eliminuoja visus skirtumus. Profesorius pertvarko individą, derina jį prie šiuolaikinio globalaus pasaulio iššūkių, pritaiko naujo pobūdžio demokratiją. Habermasas tikisi,

¹⁶⁵Habermas, *Between Facts and Norms*, 92-108.

¹⁶⁶Habermas, *Democracy in Europe*, 546-557.

¹⁶⁷Habermas, *Why Europe Needs a Constitution?*, 5-26.

¹⁶⁸Ten pat, 5-26.

kad, suteikiant visišką laisvę ir lygybę, piliečiai sugebės pasiekti teisingus sprendimus.¹⁶⁹ Tačiau minėtas visuomenės pertvarkymas veda į teisingumo sąvokos siaurinimą. Eliminavus moralinius principus, pagrindiniu demokratinio pasirinkimo tikslu tampa asmeninė individo gerovė.

Habermaso nauja ES demokratijos forma užtikrina visišką legitimaciją. Profesorius pasitelkia visus piliečius, nepriklausomai nuo jų įsitikinimų, akcentuoja visišką lygybę bei laisvę. Habermaso demokratijos modelis kuria naujo pobūdžio demosą, prisitaiko prie globalių pokyčių. Profesoriaus demokratijos principai individą išlaisvina, laisvė veikia globaliame individų pasaulyje, tačiau jo nevaržomą pasirinkimą, sistemos pokyčius reguliuoja griežtos pačių piliečių sukurtos normos, jų laisvės ribos – galimybė siekti konsensuso. Profesoriaus modelis pašalina demokratijos deficito problemą, legitimacijos trūkumą, siūlo globalios ES demokratijos modelį – postnacionalinį identitetą.¹⁷⁰ Habermaso modelis kuria naują, universalių Sąjungos piliečių sistemą, užtikrina visišką laisvę ir lygybę, redukavus individą pasikeičia teisingumo principų suvokimas.

---

¹⁶⁹ Habermas, *Moral Consciousness and Communicative Action*, 56.

¹⁷⁰ Habermas, *Why Europe Needs a Constitution?*, 5–26.

3. HABERMASO KRIZĖS REFLEKCIJA

Habermaso plėtojamas Konstitucinio patriotizmo principas, siūlomas kaip alternatyva dabartinei ES, kardinaliai ją keistų. Profesoriaus principai orientuoti į daugelį probleminių sričių – demokratijos, legitimumo, individų pokyčių.

Šiuolaikinės ES ašimi tapo sutartys bei nauja Konstitucijos atmaina,¹⁷¹ tapusi Sąjungos pamatu. Lisabonos sutartyje įtvirtinta, kad „Sąjunga grindžiama šia Sutartimi ir Sutartimi dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – Sutartys)“. Taip pat laisve, žmogaus teisėmis, demokratija, nuomonių pliuralizmu, pagarba žmogaus orumui, tolerancija ir kt. Žengiant į naują postpolitinį¹⁷² valdymo etapą, Sąjungos poliai – ekonomika bei teisė, išgalėjo kaip pagrindas, pakeitęs moralę ir politiką. Norimo efekto ekonominis vienijimasis nesuteikė – integracinės idėjos į kitas sritis plinta nepakankamai greitai arba visiškai stagnuoja.¹⁷³

Habermasas kritikuoja dabartinę Sąjungą, kad jai stinga legitimacijos, demokratijos ir apskritai politinės integracijos.¹⁷⁴ Profesorius niekada nebuvo Sąjungos gerbėjas, tačiau siūlė alternatyvą. Integracijai ir toliau stringant, jo požiūris perauga į griežtą kritiką.^{175 176} Habermasas išvalgos verčia analizuoti, kokios gelminės ES problematikos priežastys bei kaip jas spręsti. Profesoriaus naujieji siūlymai pertvarkyti demokratijos, individų, moralės sampratą, pritaikant integracijos tikslams, keičia dabartinės ES struktūras. Skyriuje analizuojamas dabartinės Sąjungos padėties bei profesoriaus naujų idėjų pritaikymo efektas, galimi akligatviai.

3.1. ES legitimacijos problematika

Ekonomiškai integruojamos Europos projektas iškėlė tautų, nacionalinių valstybių likvidavimo idėją.¹⁷⁷ Išoriškai Europos tautos egzistuoja, valstybių vyriausybių atstovai derasi, gerina Sąjungos ekonominius ryšius, kultūrinis fonas primena normalią ES valstybių aplinką. Tačiau ekonominė, funkcinė ES idėja, kaip akcentavo Monnet, yra pirmiausiai integracija per rinką.¹⁷⁸

Rinkoje negalioja jokios kultūrinės, moralinės ar kitokios normos, išskyrus nauda paremtus mainų santykius. Gelminio mechanizmo lygmenyje minėti atributai – žmonių asmenyje, tautų, valstybių yra laikomi *de facto* šalutiniais, neprivalomais. Šie aspektai rinkoje išlieka tol, kol neša bendrą

---

¹⁷¹ES Konstitucijos projektas buvo atmetas Prancūzijoje, referendume piliečiams pasisakius „prieš“. Tačiau siekiant patvirtinti dokumentą buvo priimta alternatyva – Lisabonos sutartis, kuri savo turiniu daugeliu aspektų laikytina atitinkančią ES konstituciją ir jos pagrindinę idėją.

¹⁷²Zizek, 171–244.

¹⁷³Habermas, *The Crisis Of The European Union A Response*, 2-74.

¹⁷⁴Ten pat, 2-74.

¹⁷⁵Ten pat, 2-74.

¹⁷⁶Volekr Heins, „Habermas on the European crisis“. *Thesis Eleven* 133(1), 2016, 3-18.

¹⁷⁷Minėtą teiginį pagrindžia ekonominės integracijos logika, taip pat šiandien apie tai atvirai pasisako ir ES lyderiai.

¹⁷⁸Larner ir Walters, 155-174.

naudą ir sugeba prisidėti prie jos skatinimo. Priešingai – tai yra trukdis, kurį būtina pašalinti. Rinkos principai taip pat paaiškina galimą ES narių pasitraukimą – integracija paremta nauda, jos nelikus, valstybės ekonomikai Sąjunga tampa trukdžiu.

Monnet integracinė logika siekia pertvarkyti individų požiūrį, kad piliečiai pradėtų mąstyti tik ekonominėmis ir rinkos kategorijomis.¹⁷⁹ „Ekonominis pilietis“ atribotas nuo integracijai trukdančių atributų tampa išskirtinai universalus: geba priimti skirtingas kultūras, religijas, gyvenimo būdą. Rinkos vienijama integracija orientuota išskirtinai į bendrą individų visuomenės naudą. Politikas akcentavo, kad paskleista idėja išplis, pakeis žmonių įsitikinimus, reguliuos daugelį sričių, tačiau niekad nesieks nacionalinės valstybės likimo ar tokio pobūdžio galios plėtros.¹⁸⁰ Monnet akcentuoja, kad „tylioji revoliucija“, pakeisianti piliečių idėjų bei veiksmų lauką, grandinine reakcija nuvilnys per visas sritis.

Politinė Sąjungos integracija nepatenkino ekonominio Monnet vienijimosi idėjos, tikėtas efektas buvo nepakankamas.¹⁸¹ ES vienijimasis tęsėsi per rinką, tačiau svarbūs dėmenys, kaip politinė legitimacija, demosas neįsivyravo.¹⁸² ¹⁸³ Minėtą problemą akcentuoja ir pats Habermasas: „Žinoma, reikia įvertinti ES tėvų steigėjų bei narių vyriausybių, visus tuos metus remiančių Europos integraciją, istorinį įnašą. Dar visai neseniai dauguma bendrijos narių visuomenių geraširdiškai ir tolerantiškai rėmė Europos projektą. Tolerantiškumas rėmėsi nuosavu interesu. Taip buvo, kol visi iš to sėmėsi naudos. Nuo 2008 m. siautėjanti krizė sugriovė šį modelį. Ji apnuogino ir struktūrinius monetarinės unijos defektus, kurių neįvertino eurą įvedantys politikai.“¹⁸⁴ Habermasas kritikuoja dabartinę padėtį, problematiką siūlo spręsti per Konstitucinio patriotizmo principą.¹⁸⁵ Skatina vienijimąsi per griežtų taisyklių ir teisės normų sistemą.

3.2. Laisvės galimybė ES sistemoje

Šiuolaikinė sistema refeodalizavo individą, nors kuriama laisvo pasirinkimo aplinka, valstybė ją apribojo, profesoriaus modelis keičia šią struktūrą.¹⁸⁶ Habermaso Konstitucinio patriotizmo principas pabrėžia nevaržomą piliečių pasirinkimo galimybę.

---

¹⁷⁹ Jean Monnet, „A Ferment of Change“. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 1(3), 1963, 203-211.

¹⁸⁰ Ten pat, 203-211.

¹⁸¹ Habermas, *The Crisis Of The European Union A Response*, 2-89.

¹⁸² Ten pat, 2-89.

¹⁸³ Joseph H.H. Weiler, „Does Europe Need a Constitution: Demos, Thelos and the German Maastricht Decision“, *European Law Journal*, 1(3), 1995, 219-258.

¹⁸⁴ Francis Fukuyama, „European Citizen: Just a Myth?“. *The Global Journal*, 2012.

<<http://www.theglobaljournal.net/article/view/695/>> [žiūrėta 2016 04 28].

¹⁸⁵ Habermas, *Why Europe Needs a Constitution?*, 5–26.

¹⁸⁶ Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 141-222.

Pagrindinė šiuolaikinės ES problema – daugelis sprendimų kyla iš viršaus, piliečiai turi mažai sistemos formavimo svertų.¹⁸⁷ Varžoma individų laisvė apsunkina sistemos legitimizavimo galimybę, tik laisvai ir nepriklausomai suformuotas diskursas laiduoja jo legitimizaciją.¹⁸⁸ Habermasas siūlo visišką ES piliečių laisvę. Laisvojo (*angl. informal*) diskurso erdvėje kiekvienas turi galimybę prisidėti prie jo formavimo. Tačiau šis diskursas veikia ne tik kaip visų piliečių laisvų požiūrių sistema, jis veikia ir kitų pasirinkimus.

ES sudaro daugybė kultūriškai, religiškai, tautiškai skirtingų individų. Habermaso teorijoje konsensuso būdu jie laisvai formuoja vientisą taisyklių sistemą.¹⁸⁹ Kiekvienam užtikrinama visiška žodžio laisvė, konsensuso principas leidžia pasiekti bendrą sprendimą. Tai užtikrina taikų tikslų priėmimą, tačiau jų siekiant piliečiai turi aukoti dalį savo laisvių.

Habermaso griežta teisės normų sistema siūlo mechanizmą, kuriame piliečiai gali laisvai rinktis, formuoti ES sistemą, kitaip reikšti savo požiūrį, kartu laisvai ją legitimizuodami, niekad neišeidami už sistemos ribų.¹⁹⁰ Profesoriumi redukuojant moralę bei pakeičiant individą, tokia laisvė tampa aukščiausia jos išraiška, tačiau jos galimybes ir ribas įtakoja pati sistema.

Habermaso individų „išlaisvinimas“ skatina Konstitucinio patriotizmo legitimaciją.¹⁹¹ Pilietis, būdamas laisvas bei turėdamas visišką prieigą prie Sąjungos formavimo, tampa kur kas efektyvesniu, gali prisidėti prie jos pokyčių, pats ją formuodamas nekvestionuoja laisvės bei teisingumo galimybės. Profesoriaus naujos ES visuomenės rėmuose laisvė visiškai užtikrinama, tačiau tokioje sistemoje laisvas pasirinkimas turi mažesnę svarbą, žmogus stipriai veikiamas bendrai formuojamo diskurso, viešosios erdvės. Konsensuso principas sukurtas siekiant užtikrinti savo laisvę, tačiau kartu individas turi priimti ir kitų principus. Tokia aplinka turi stiprią redukuojamąją galią, negatyviosios laisvės pagrindu¹⁹² veikia ir patį individą.

3.3. Konstitucinis patriotizmas kaip nauja ES organizacijos forma

Profesoriaus Konstitucinio patriotizmo principas kardinaliai pertvarko ES, siūlo naują demokratiją, viešąją erdvę, kuri leidžia įgyti moralinę bei teisinę legitimaciją. Habermaso demokratijos modelio sprendimo teisingumas orientuotas išskirtinai į legitimumą, jei tai įvykdoma, naujieji visuomenės principai laikomi savaime teisingais.¹⁹³ Profesoriaus sistema likviduoja pagrindines dabartinės ES

---

¹⁸⁷ Habermas, *The Crisis Of The European Union A Response*, 13-18.

¹⁸⁸ Ten pat, 37-44.

¹⁸⁹ Habermas, *The structural transformation of the public sphere*, 179.

¹⁹⁰ Jurgen Habermas, „Discourse Ethics: Notes on a Program of Philosophical Justification“. Kn. Sayla Benhabib ir Fred Dallmayr (sud.), *The Communicative Ethics Controversy*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1995, 85-86.

¹⁹¹ Habermas, *Between Facts and Norms*, 108.

¹⁹² Berlin., *Vienovė ir įvairovė: žvilgsniai į idėjų istoriją*, 275- 280.

¹⁹³ Habermas, *Between Facts and Norms*, 92-108.

problemas – demokratijos deficito bei legitimumo. Jų likvidavimui Habermasas redukuoja individo moralinius principus, siūlo visiškos lygybės bei laisvės terpę, formuoja naujo tipo europietį.

Europa žengia į naują postnacionalinę demokratiją,¹⁹⁴ kurią apjungia multikultūrinis darinys, vienijamas konstitucinio patriotizmo dvasios, leidžiančios identifikuoti save per politinę tvarką ir principus, kylančius pirmiausia iš Konstitucijos. Profesoriaus individas pritaikytas globaliems pasaulio iššūkiams, universalumas leidžia ES derinti įvairių kultūrų, religijų bei įsitikinimų piliečius.¹⁹⁵ Sąjunga, pasak Habermaso, kuriasi globalėjančio pasaulio kontekste, tik minėti individai sugebės prisiderinti prie besikeičiančio pasaulio. Piliečius suvienijus per Konstitucinio patriotizmo principą, jie tampa ne tik pasaulio, tačiau ir tam tikro regiono – ES dalimi.

Habermaso idėjų vienijami individai išsprendžia daugelį dabartinės ES problemų. Sąjunga legitimuojama, nelieka demokratijos deficito. Normų sistemas, laikantis griežtų taisyklių, formuoja patys piliečiai, kuriamas griežtas ir tikslus jų reguliavimo mechanizmas. Individams laiduojama laisva aplinka, tačiau vertinant kitų sistemų kontekste, jų laisvės principai griežtai reguliuojami, apribojami kitų piliečių. Tokia Sąjungos forma nesudaro moralinių kliūčių skirtingų tautų, religijų, kitų naujų principų priėmimui. Habermaso universalūs piliečiai sukuria įvairiapusišką multikultūrinį darinį stipriai redukuotą į atvirą pasaulinę visuomenę.¹⁹⁶ Pagal Habermaso logiką, politiškai jokių žmonių skirtumų, tautinių, religinių ar kitų nebėra. Steigiant politinę bendruomenę piliečiai išsidėsto pagal skirtingus požymius – amžių, kiek metų gyvena valstybėje ir kt. Pagal tai priklauso individų teisės, Habermaso modelyje tokių klausimų nelieka – visi piliečiai yra lygūs.

Priešingos religijos, kultūros, tradicijų individai laisvai sąveikauja, dalinai atsisakydami savo laisvių, konsensu patvirtindami aiškius teisinius principus, kitų laisvės formas. Profesorius siūlo daugelį dabartinės Sąjungos problemų sprendimų, reformuoja individą, demokratiją, moralę, religiją. Piliečiai turi galimybę naudotis diskurso taisyklėmis, tačiau nelieka vertinimo skalės, kuris principas teisingas, sistemos turinys tampa neaiškus. Habermaso Konstitucinio patriotizmo principas sureguliuoja legitimumo, demokratijos problemas, tačiau ES politinė forma suabstraktinama, redukuojama iš sąlygiškai uždaros į atvirą, universalių pasaulio piliečių Konstitucinį susivienijimą.

ES ašimi tapo sutartys bei nauja Konstitucijos atmaina,¹⁹⁷ kuri tapo Sąjungos pamatu. Lisabonos sutartyje įtvirtinta, kad „Sąjunga grindžiama šia Sutartimi ir Sutartimi dėl Europos Sąjungos

---

¹⁹⁴ Curtin, 52.

¹⁹⁵ Habermas, *The Postnational Constellation*, 55.

¹⁹⁶ Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 107-144.

¹⁹⁷ ES Konstitucijos projektas buvo atmestas Prancūzijoje, referendume piliečiams pasisakius „prieš“. Tačiau siekiant patvirtinti dokumentą buvo priimta alternatyva – Lisabonos sutartis, kuri savo turiniu daugeliu aspektų laikytina atitinkančią ES konstituciją ir jos pagrindinę idėją.

veikimo (toliau – Sutartys)“. Taip pat laisve, žmogaus teisėmis, demokratija, nuomonių pliuralizmu, pagarba žmogaus orumui, tolerancija ir kt. Habermasas tęsia Monnet ekonominio vienijimosi idėją, šiuolaikinės ES sistemai sukuria įrankius politinei jos integracijai. Tačiau naujo pobūdžio sistema depolitizuoja individus, pagrindiniai jų siekiamybės principai tampa visiška jų gerovė. Žengiant į naują postpolitinį¹⁹⁸ valdymo etapą ekonomika bei teisė, įsigali kaip pagrindas keičiantis moralę bei politiką.

Pasak Manent, veikimo idėja vardan bendrojo gėrio yra praradusi reikšmę. Viską, ką darome, imamės laikydami tai esant teisinga, nuoširdu ar kilnu, bet ne todėl, kad tai būtų objektyviai būtina, kad negalėtume elgtis niekaip kitaip.¹⁹⁹ Globalios rinkos asmenyje sukonstruota veiksmų sistema, kurią galima apibūdinti kaip dirbtinę apvaizdą. Nematomi minėti principai valdo daugelį individų. Habermaso modelis kuria naujo tipo visuomenę bei valdymo struktūrą, tačiau minėtų rinkos principų neatsisako.²⁰⁰ Profesoriaus modelyje ES legitimizavime turi dalyvauti visi, pradiniam lygmenyje užtikrinama visiška laisvė, tačiau sistema veikia piliečių konkurencinėje aplinkoje. Konstitucinio patriotizmo principai kuria vienijančias taisykles, tačiau jos formuoja visiškai naują politinę formą.

3.4. ES demokratijos problema

Habermasas siūlo alternatyvą, Konstitucinio patriotizmo principas kuria naujo pobūdžio demokratijos modelį. Legitimacinę piliečių aplinką, iškeliant teisinio valdymo ir institucinio aparato svarbą. Profesorius iš esmės tęsia Monnet vienijimosi idėją, tačiau „ekonominio piliečio“ erdvę dar labiau universalizuoja, pritaiko taisyklių sistemą, keičią individą, teisinę aplinką.

Habermasas kritikuoja ES ne dėl paties vienijimosi principo idėjos, tačiau dėl to, jog vilkinama politinė integracija. Profesorius akcentuoja, kad dabartinis modelis jos neužtikrina, todėl būtina ją plėsti alternatyviomis idėjomis, konkrečiai per Konstitucinio patriotizmo principą.²⁰¹ Sąjunga besiremianti ekonominės integracijos nauda grįstais santykiais rizikuoja žlugti. Finansų krizė buvo signalas, simbolizuojantis ekonominio vienijimosi trapumą.

Habermasas perkuria individus, skatina atsisakyti nebūtinų atributų, kuriamas visiškas universalumas. Profesoriaus teorijoje implikuojamas absoliutus atvirumas.²⁰² Tačiau tai naikina ES

---

¹⁹⁸Vienas pirmųjų postpolitikos sąvoką pritaiko Slavoj Žižekas, kuris dabartinę Vakarų pasaulio būklę įvardija kaip *postpolitine biopolitika*, kurios esmė senąsias ideologijas, politiką performuoti į vadybą bei administravimą, užtikrinti žmonių saugumą bei garantijas. Plačiau: Žižek S. *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*, p. 171–244.

¹⁹⁹ Manent, *Beyond Radical Secularism*, 12-93.

²⁰⁰ Habermas, *Between facts and norms*, 128-242.

²⁰¹ Habermas, *The Crisis Of The European Union A Response*, 4-53.

²⁰² Habermas, *The inclusion of the other*, 228-229.

kaip politinio darinio specifika, nes pagal tokius kriterijus kiekvienas turi teisę būti Europos Sąjungos piliečiu – praktiškai visa žmonija. Vienintelis apribojimas – Konstitucinio patriotizmo principas, tačiau pripažinus taisykles ir siekiant pilietybės, universalioje visuomenėje nelieka kliūčių tokių individų priėmimui.

Habermasas perkuria Kanto idealų teoriją.²⁰³ Profesoriaus principai kuria idealios pilietinės visuomenės modelį.²⁰⁴ Šiuolaikinių valstybių sieki užtikrinti socialinį teisingumą, perskirstant individų turtą, traktuojant juos kaip „socialinius įrankius“,²⁰⁵ Nozickas pasmerkė kaip totalitarinį. Žmones veikia kaip Hobso „sraigteliai“, patenkinami bendri valstybės poreikiai, tačiau tokiu būdu paneigiamas Kanto kategorinio imperatyvo principas, jog žmonės turėtų būti traktuojami kaip tikslas savyje, o ne priemonė kitų tikslams siekti, šiuo atveju valstybės, Habermaso modelyje – naujos ES formos.²⁰⁶ Habermasas pasinaudoja Kanto idėjomis, siūlo universalių piliečių modelį, Konstitucinių taisyklių sistemą, tačiau skirtingai nei Kanto pilietinė bendruomenė, kuri sietina su valstybe, ji kildinama iš viso pasaulio universalių piliečių.²⁰⁷ Pasak Kanto, individų natūralūs pradai, kaip jų proto panaudojimas, gali išsiugdyti tik giminėje, tačiau ne individe.²⁰⁸ Tuo tarpu Habermaso piliečiai redukuoti į visišką abstrakciją, lygybė ir kuriamas universalumas sukuria aplinką, kurioje ES piliečiais gali tapti bet kas iš viso pasaulio.

Profesorius akcentuoja, kad ES nenuosekliai įgyvendino Konstitucinius principus. Neatsisakius nacionalinių valstybių, ES traktuojant kaip įrankį taikai ir ekonomikai skatinti, ji išsikvėpė.²⁰⁹ Habermasas siūlo eliminuoti viską, kas trukdo universalaus piliečio įgyvendinimui, minėtus principus pakeičiant griežta teisės normų sistema. Tačiau tokio tipo valdymas depolitizuoja visuomenę. Individų pagrindiniu rūpesčiu tampa saugumas ir gerovė, kiti aspektai profesoriaus pašalinti ar susiaurinti – pradedant religija, baigiant moralės sistema.

Universalizavus individą, politikos išraišką griežtai sunorminus – Habermasas siūlo legitimizacijos problemos sprendimo būdą. Tokio tipo visuomenėje, konsensuso principu ją įtvirtina visi, tačiau tokiam sistemos įtvirtinimui būtina keisti individą, visuomenės valdymo modelį. Tai įgyvendinus įsivyrėja auganti konstitucinė-socialinė demokratija,²¹⁰ kurioje politinis dėmuo įgauna mažesnę vaidmenį, įsivyrėjant teisiniam valdymui. Profesorius atgaivina Kanto idealą, tačiau tokią sistemą stipriai depolitizuoja.

---

²⁰³Habermas, *Between facts and norms*, x-xix.

²⁰⁴Immanuel Kant, *Politiniai traktatai*, Vilnius: Aidai, 1996, 69-81.

²⁰⁵Nigel Ashford, *Laisvos visuomenės principai*. Vilnius: Aidai, 2003, 75

²⁰⁶Ten pat, 76.

²⁰⁷Habermas, *Between facts and norms*, 16.

²⁰⁸Kant, *Politiniai traktatai*, 30.

²⁰⁹Habermas, *The Crisis Of The European Union A Response*, xi.

²¹⁰McCormick, 1-12.

ES politinis elitas linksta Europą laikyti niekiu, tuščia erdve, kurioje nėra nieko bendra, arba daugiausia kultūra be religinio ir tautinio turinio, dauguma europiečių tam priešinasi.²¹¹ Nepaisant pusę amžiaus trukusių kone vieningos valdančiosios klasės pastangų, dauguma europiečių vis dar gyvena savo senųjų tautų tikrovėje ir peršokimo į postnacionalinę Europą²¹² perspektyva kol kas nėra tikėtina.²¹³ Žmogaus santykis su tauta keičiasi, jis vis labiau gynybinis, tačiau stiprus piliečių ryšys vis dar išlieka. Tokia situacija prieštarauja Habermaso principams, siekiant efektyvios ES integracijos, būtina atsisakyti nacionalinės valstybės, tačiau vienintelė dabartinės ES siūloma alternatyva – Monnet integracijos schema, pirmiausia vienijant per rinką.

Didžiosios Britanijos abejonės ir vis didėjantis nusivylimas ES apibendrina Manent įžvalgą. Minėtas teiginys vis labiau gąsdina ir patį Habermasą, pabrėžiant, kad Europa artėja prie pasirinkimo²¹⁴ – judėti universalios, tačiau depolitizuotos visuomenės kryptimi, susiaurintos į naują gerovės ir saugumo lygmenį arba nerimastingai laukti dabartinės Sąjungos plėtros atomazgos, kurios ekonominio vienijimosi įrankiai, teikiama nauda vis labiau senka.²¹⁵ Habermaso siūloma legitimacinė sistema universalizuoja individą, užtikrina visišką lygybę, tačiau minėtas modelis depolitizuoja visuomenę, nelieka aiškių politinių piliečių bruožų. Konstituciniai principai išlieka, tačiau profesoriaus implikuojamas atvirumas universalumo principas ES kuria pasaulio pilietiją.

3.5. Naujas valdymo įrankis ES – teisės normų sistema

Habermaso Konstitucinio patriotizmo principas užtikrinamas visiems legitimizuojant teisės normų sistemą. Teisinis valdymas pakeičia daugelį šiuolaikinių atributų.²¹⁶ Politinis dėmuo užpildomas Konstitucinėmis normomis, redukuotą religiją, moralę keičia universali žmogaus teisių sistema. Minėti pokyčiai užtikrina platesnį piliečių galimybių spektrą. Moralę bei religiją redukavus į žmogaus teises, praplečiamas individo universalumas. Jų taikymo galimybės lengvai išplečiamos, greičiau keičiamos, laiduoja visų piliečių lygybę, nepriklausomai nuo rasės, religijos ar kitų įsitikinimų.

Dalis dabartinės ES visuomenės visgi praradusi ryšį su senosiomis tautomis ir religija, akcentuoja modernų mąstymą ir rūpinimąsi žmogaus teisėmis.²¹⁷ Minėti piliečiai noriai ir nuoširdžiai skelbiasi esą sekuliarūs. Jie linkę kultūrą suvokti kaip savarankišką tikrovę ir dėl šios priežasties stipriai pervertina sekuliarizmo galias išlaikyti stabilią tapatybę.²¹⁸ Tokie individai žengia Habermaso

---

²¹¹Manent, *Beyond Radical Secularism*, 4-82.

²¹²Habermas, *The Postnational Constellation*, p. 49-56.

²¹³Manent, *Beyond Radical Secularism*, 12-93.

²¹⁴Habermas, *The Crisis Of The European Union A Response*, 122.

²¹⁵Ten pat., 122.

²¹⁶Habermas, *Between facts and norms*, 490-516, 566.

²¹⁷Manent, *Beyond Radical Secularism*, 12-93.

²¹⁸Ten pat., 12-93

universalizmo keliu, nebijo pokyčių ir naujų modernio siūlomų galimybių. Šiame kontekste išorinės grėsmės, kaip priešingų Europos kultūrai religijų invazija, nekelia susirūpinimo, tai tiesiog traktuojant kaip naujos kultūros atėjimą. Naujų religijų atėjimas nėra vertinamas kaip socialinė ir politinė tikrovė, Europa suvokiama kaip abstrakti erdvė, kurioje gali sugyventi visi.

Habermasui redukavus pilietį, legitimums liko tik individai ir jų priimami sprendimai, tai kas lengvai keičiama ir modernizuojama. Dalinės žmonių bendruomenės - tautos ir religijos - nebėra legitimios ir netgi nešiojasi žmonijos vienybės skaldymo stigmą.²¹⁹ Žmogaus teisės dera prie universalumo ir individų formuojamo legitimumo. Tačiau skirtingai nei ilgai formuojama moralės sistema, religija, žmogaus teisės lengvai pritaikomos, greitai kinta, todėl pasikeitus poreikiams, taip pat gali būti pakeistos ir iš naujo legitimizuotos. Profesorius kosmopolitinėje bendruomenėje tokia sistema kur kas efektyvesnė nei ilgai ir sunkiai keičiama religijos formuojama moralė, tik sekuliari visuomenė gali užtikrinti įstatymų legitimumą.²²⁰

Konstitucinio patriotizmo principo esmė – visų legitimuojamos teisės normos.²²¹ Besikeičianti valstybių aplinka reikalauja naujos teisės sistemos. Profesorius individų teises jungia su demokratija, išplečia jų galias, lygiai įtraukiant visus. Tokiu principu užtikrinant visapusišką legitimaciją, daugelis individų principų perduodami teisiniam reguliavimui (*regulate their common life by means of law*).²²² Formalistiniai kriterijai leidžia legitimizuoti sistemą tačiau susiduriama su vertinimo problematika – kas yra teisinga, o kas ne. Profesorius akcentuoja, kad visuomenė pajėgi nuspręsti, tačiau atmetus daugelį principų, pasitikint visuomene, formalistinėmis taisyklėmis nelieka vertinimo skalės, kurie veiksniai teisingi, o kurie ne.

Universalūs individai tokiai sistemai gali pasiūlyti bet kuriuos savo troškimus, atmetus komunitarinio gyvenimo formą²²³, moralės, istorijos, tautos formuojamas bendras vertybes lieka tik teisinė sistema. Tačiau normos savaime nesuteikia aiškių kriterijų, kurie principai teisingi. Kiekvienas individas universalus, todėl poreikiai taip pat skirtingi. Habermaso teisinė sistema sukuria bendrą vienijantį teisinį pagrindą, taisykles, kurios reguliuoja piliečius, tačiau nesukuria aiškios vertinimo skalės. Habermaso teisinė sistema neatsisako Monet vienijimosi idėjos logikos, šiame kontekste profesorius sukuria aiškias taisykles, kaip praplėsti integraciją į kitas sritis. Rinkos principai laiduoja aiškią taisyklių sistemą, tačiau kiekvienas individas siekia savų interesų.

---

²¹⁹Ten pat, 27-64.

²²⁰Habermas, *Between Naturalism and Religion*, 122.

²²¹Habermas, *Between facts and norms*, 490-516, 566.

²²²Ten pat, 82.

²²³Taylor, *Sources of the Self: the Making of the Modern Identity*, 120-124.

IŠVADOS

Finansų krizė Europoje atvėrė rimtą problemą – stipriai sušlubavus ekonomikai, ES vienybei iškilo didelė grėsmė. Krizės kontekste Habermasas pabrėžė – jei nenorime vengti klausimų apie integracijos pabaigą, turime įtvirtinti naują vienijantį pagrindą. Profesorius omenyje turėjo Konstitucinio patriotizmo principą, teigdamas, kad Europa atsidūrė kryžkelėje – arba priima naują modelį ir gilina politinę integraciją visiškai kitokioje erdvėje, arba rizikuoja prieiti jos pabaigą. Habermaso darbuose pateikiama dabartinės ES integracijos būklės kritika atskleidė rimtas struktūrines Sąjungos problemas, tačiau jis siūlo sprendimą – Konstitucinio patriotizmo principą.

Pagrindinis ES kūrimo architektas Monnet vadovavosi logika, kad Europos tautas galima suvienyti per ekonomiką – bendrą rinką. Jis akcentavo, kad tai pakeis dabartinius europiečius, jų mąstymą bei požiūrį. Funkciškai vienijamoje Europoje buvo sukurtos sistema reguliuojančios institucijos, biurokratinė sistema. Siekta suvienyti Europos šalių ekonomiką, sukurti naują ir taikią valstybių politinio egzistavimo formą. Tačiau tokios Sąjungos idėjoje buvo užprogramuotas depolitizacijos veiksnys. Šalių vienijimosi pagrindas buvo bendra rinką, tačiau jai veikti nėra būtinos tautos, kultūros, religijos, moralės ar kitokios normos. Minėti aspektai išlieka tol, kol tai laiduoja rinkos efektyvumą, nauda paremtus mainų santykius. Depolitizuojant individą, užtikrinant svarbiausius jo poreikius, pašalinus tokius nereikalingus atributus, kaip bendra istorija, tautos, religijos ir kt., integracinė logika sukuria erdvę, orientuotą išskirtinai į žmonių materialinę gerovę ir saugumą.

Depolitizuojantį rinkos poveikį atvirai pripažino ir pats Monnet, akcentuodamas, kad naujoji tvarka, niekada neperaus į naujo pobūdžio valstybės galią, tačiau vylėsi, kad ji galiausiai laiduos Euroos susivienijimą „iš apčios“. Finansų krizės kontekste išryškėjo, kad tokia vienijimosi forma neturėjo pakankamo efekto, tikėtasis *spillover* reiškinys nebuvo pakankamas. Rinkai neutralizuojant religiją, keičiant individą, neliko stipraus politinio ryšio – tik nauda paremti santykiai. Suprasdamas Europos integracijai kylančios grėsmės mastą, Habermasas siūlo naują integracinį pagrindą.

Jo siūlomas konstitucinio patriotizmo principas kardinaliai redukuoja ES valdymo mechanizmą, individus bei jų aplinką, visiškai atsisako perteklinių atributų, kaip alternatyvą siūlo vienijančią teisės normų sistemą. Habermasas tęsia Monnet integracijos logiką, siūlydamas platesnį politinio vienijimosi planą.

Darbe naudojama Post-dabarties sąvoka paaiškina Monnet bei Habermaso integracinės logikos erdvės lauką. Veikiant rinkos vienijamiems individams, sistema siekia juos atriboti nuo trukdančių sklandžiai funkcionuoti rinkoje atributų. Todėl Habermaso teorija numato radikalų trūkį tarp „senojo“ ir „naujojo“ europiečio, taigi implikuoja visiškai naujo tipo individo egzistavimo erdvę ir būdą. Tradicinių europiečio atributų pašalinimas atrodo sudėtingas, reikalaujantis daug pastangų,

tačiau būtent tokio universalaus individo siekia Habermasas. Senieji europiečiai profesoriaus schemoje nebetinka, tik formuojami naujojoje Post-dabarties erdvėje jie sugebės užtikrinti naujosios sistemos universalumą, visišką lygybę ir laisvę.

ES legitimacija

Habermasas pabrėžia, kad dabartinei ES sistemai trūksta legitimumo, sprendimai priiminėjami Briuselyje neturi pakankamos moralinės paskatos kylančios iš žmonių. Siekiant pasiekti visišką legitimaciją, profesorius siūlo naują ES erdvę – perkuria individą, jį universalizuoja, pašalina perteklinius dėmenis kaip tauta ar religija. Habermasas į formuojamą diskursą įtraukia visus, todėl ES kontekste legitimacijos problema visiškai panaikinama. Tačiau profesoriaus modelis atveria naują problematiką.

ES legitimacijos prielaida yra visiška lygybė, teisingumas tokioje schemoje kyla iš legitimumo. Įtraukus visus, Habermasas remiasi idėja, kad visuomenė bus pajėgi konsensuso principu rasti teisingą sprendimą. Tačiau jo diskursų schema atskleidžia, kad legitimumas principų teisingumo neužtikrina. Redukuojamas pats teisingumo principas, teisingu laikomas toks sprendimas, kurį legitimuoja visuomenė. Minėta sąvoka orientuota į daugumą, darant prielaidą, kad konsensu bus pasiektas reikiamas sprendimas. Teisingumas Habermaso sistemoje neapsaugotas nuo individų piktnaudžiavimo – jei individai nuspręs, kad pasikeitus aplinkybėms galima įgyvendinti naujus troškimus, tokioje visuomenėje principas taps teisingu. Kitaip tariant, Habermaso universalių piliečių teisingumas užprogramuotas įgyvendinti neribotus vaizduotės norus ir troškimus.

ES demokratija

Profesoriaus demokratijos modelis formuojamas siekiant užtikinti lygybę, visų dalyvavimą. Habermaso Konstitucinio patriotizmo principas kuria normų sistemą, siūlo naują politinės integracijos vienijimosi pagrindą. ES dažnai kritikuojama dėl demokratijos deficito, demoso nebuvimo, Habermas siūlo šios problemos sprendimo būdus. Profesorius modelyje į sistemą įtraukiami visi, kurie patvirtina Konstitucinio patriotizmo principą. Piliečiai turi galimybę visiškai laisvai ir lygiai kurti Sąjungos taisyklių sistemą. Lygybė naikina bet kokius individų skirtumus, įtraukiant visus, Habermasas mėgina spręsti ES demokratijos deficito problemą.

Profesoriaus modelis išsprendžia ES deficito problematiką, tačiau minėtų problemų likvidavimas formuoja naujas. Siekiant sukurti piliečius vienijantį pagrindą Habermasas juos universalizuoja, tai veda į pasaulinę Sąjungos pilietiją. Pagal naujuosius principus nelieka griežtų kriterijų, kas galėtų būti piliečiais, visiškas universalumas, religijos bei moralės redukavimas suteikia galimybę visiems.

Redukuodamas individą Habermasas atsisako daugelio šiuolaikinių atributų, juos pakeičia formalistinėmis taisyklėmis, tačiau abstrakčios individų galimybės neužtikrina, kad jos bus realizuotos kol nesukuriama bendra Komunitarinė demokratinio gyvenimo forma. Atsisakius tautos, profesorius tikisi, kad jos funkciją perims globalių, universalistinių Konstitucinių idėjų vienijami individai. Tačiau nelikus kuriamos istorinės atminties, kultūros, kitų bendrų požymių formalistinis sprendimų priėmimo pagrindas laiduos tikrai asmeninių interesų įgyvendinimą – nelieka jungiančių kriterijų, kaip ir universalios, kosmopolitinės idėjos Konstitucinės normos taip pat sparčiai kinta. Skirtingai nei prieš tai minėti atributai, Konstituciniai principai patys savaime formuojami individų. Išsitrina politinė tikrovė, Europa suvokiama kaip abstrakti erdvė, kurioje gali sugyventi visi, tačiau nelikus vertinimo skalės, kurie veiksniai teisingi, įsivyrėja individų konkurencija.

ES forma

Dabartinės ES elitas įgyvendina nemažai panašių idėjų – moralė redukuojama į universalias žmogaus teises, religija neutralizuojama, atsisakoma nacionalinės valstybės. Habermaso siūlomi principai teoriškai turėtų spręsti dabartinės ES problemas, tačiau juos taikant rastūsi visiškai nauja ir nelengvai apibūdinama pačios Sąjungos forma.

Minėtų idėjų įgyvendinimas reikalauja visiškai universalaus individo, atsisakyti religijos, moralės ir kitų principų, juos pakeičiant žmogaus teisėmis. Jos kur kas universalesnės, tačiau skirtingai nei ilgai formuota religijos sistema, žmogaus teisės greitai kinta, neužtikrinamas socialinės tvarkos stabilumas.

Atsisakius daugelio svarbių tradicinės Europos žmogaus atributų, tampa neaišku, kokią politinę formą įgys naujoji Sąjunga. Konstitucinis patriotizmas siūlo vienijantį pagrindą, tačiau naujos jos formos neįvardija, užsimindamas apie kosmopolitinę Sąjungos idėją. Pagrindinė modelio problema ta, kad Habermasas siūlo jį įgyvendinti ant ekonominio vienijimosi pamatų, politinį viusomenės valdymą pakeičiant rinkiniu valdymu. Tačiau rinkinis valdymas implikuoja tokį ES atvirumą, kad europietis pradedamas tapatinti su visa žmonija. Todėl toks universalumas sukuria prielaidas panaikinti ES kaip politinio darinio formą.

Šiandien ES sprendžiant naujo pobūdžio problematiką, Habermaso kelti probleminiai integracijos klausimai išryškėja nauju kampu. Profesorius vis labiau akcentuoja susidariusios situacijos rimtumą ir atkakliai primena, kad nespėdžiant susikaupusių problemų, Sąjungos integracija rizikuoja baigtis nauja krize. Habermaso teorija tęsia Monnet integracinę logiką, siūlo alternatyvą, tačiau politinės integracijos problematikai tęsiantis kyla vis daugiau abejonių, ar Monnet ekonominė vienijimosi idėja nuo pat jos pradžios nebuvo apribota tik ekonomikos reguliavimo principais.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Literatūra

1. Arendt Hannah, *Totalitarizmo ištakos*. Vilnius: Tyto Alba, 2001.
2. Arendt Hannah, *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai, 2005.
3. Ashford Nigel, *Laisvos visuomenės principai*. Vilnius: Aidai, 2003.
4. Bashir Bashir, „Reconciling Historical Injustices: Deliberative Democracy and the Politics of Reconciliation”. *Res Publica* 18.2, 2011.
5. Bellamy Richard, „Democracy Without Democracy? Can the EU's Democratic ‘Outputs’ be Separated from the Democratic ‘Inputs’ Provided by Competitive Parties and Majority Rule?” *Journal of European Public Policy*, 17(1), 2010.
6. Benedictus XVI ir Jurgen Habermas, *Dialectics of secularization: On reason and religion*. San Francisco: Ignatius Press, 2006.
7. Berlin Isaiah, *Vienovė ir įvairovė: žvilgsniai į idėjų istoriją (Atviros Lietuvos knyga)*. Vilnius: Amžius, 1995.
8. Bernhard Peter, *On Reconstructive Legal and Political Theory, Habermas, Modernity and Law*. London: Sage, 1996.
9. Calhoun Craig, „Imagining Solidarity: Cosmopolitanism, Constitutional Patriotism, And The Public Sphere”. *Public Culture* 14.1, 2002.
10. Connolly William E., „The Liberal Image of the Nation”. Kn. Duncan Ivison, Paul Patton ir Will Sanders (sud.), *Political Theory and the Rights of Indigenous Peoples*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
11. Curtin Deirdre, *Postnational Democracy*. The Hague: Kluwer Law International, 1997.
12. Delanty Gerard, „What Does it Mean to be a „European”?” *Innovation*, 18(1), 2005.
13. Dom Prospero Guéranger, *Šventosios Mišios ir ceremonijos*. Iš Solesmes abato Dievo tarno Dom Prospero Guéranger konferencijų užrašų, Vilnius, 2009.
14. Edinger Lewis Joachim ir Brigitte Lebens Nacos. „From The Bonn To The Berlin Republic: Can A Stable Democracy Continue?”. *Political Science Quarterly* 113.2, 1998.
15. Fossen Thomas, „Judgment and imagination in Habermas’ theory of law”. *Philosophy and Social Criticism* 41(10), 2015.
16. Fossum John Eric, "Deep Diversity Versus Constitutional Patriotism: Taylor, Habermas And The Canadian Constitutional Crisis". *Ethnicities* 1.2, 2001.
17. Haas Ernst Bernard, *Technocracy, pluralism and the New Europe*, International Regionalism. Boston: Little Brown, 1968.
18. Habermas Jurgen, *An Awareness of What is Missing: Faith and Reason in a Post-secular Age*. Malden, Polity Press, 2010.

19. Habermas Jürgen, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (Studies in contemporary German social thought). Cambridge: The MIT Press, 1998.
20. Habermas Jürgen, *Between Naturalism and Religion*. Cambridge, UK: Polity Press, 2008.
21. Habermas Jürgen, „Citizenship and national identity: some reflections on the future of Europe“, *Praxis International*, 12 (1), 1992.
22. Habermas Jürgen, „Democracy in Europe: Why the Development of the EU into a Transnational Democracy Is Necessary and How It Is Possible“. *European Law Journal*, 21(4), 2015.
23. Habermas Jürgen, „Discourse Ethics: Notes on a Program of Philosophical Justification“. Kn. Sayla Benhabib ir Fred Dallmayr (sud.), *The Communicative Ethics Controversy*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1995.
24. Habermas Jürgen, *Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, C. Cronin and P. DeGreiff (eds). Cambridge, MA: MIT Press, 1998.
25. Habermas Jürgen, *Justification and Application. Remarks on Discourse Ethics*. Cambridge: MIT Press, 1993.
26. Habermas Jürgen, *Modernybės filosofinis diskursas*, ALK, Vilnius: Alma littera, 2002.
27. Habermas Jürgen, *Moral Consciousness and Communicative Action*, Cambridge: MIT Press, 1990,
28. Habermas Jürgen, „On the Cognitive Content of Morality“. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 1996.
29. Habermas Jürgen, *Postmetaphysical Thinking: Philosophical Essays*. Cambridge: MIT Press, 1992.
30. Habermas Jürgen, „Remarks On Dieter Grimm's Does Europe Need A Constitution?“. *European Law Journal* 1 (3), 2010.
31. Habermas Jürgen, *The Crisis Of The European Union A Response* (iš vokiečių kalbos vertė Ciaran Cronin). Cambridge: Polity Press, 2012.
32. Habermas Jürgen, *The European Nation-State and the Pressures of Globalization*, *New Left Rev.* 46, 1999.
33. Habermas Jürgen, *The Future of Human Nature*. Cambridge: Polity; 2003.
34. Habermas Jürgen, *The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians Debate*. Boston, Mass: MIT, 1989..
35. Habermas Jürgen, *The Postnational Constellation*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2001.
36. Habermas Jürgen, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, MA: MIT Press, 1989.

37. Habermas Jurgen, *The Theory of Communicative Action Vol I: Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press, 1984.
38. Habermas Jurgen, *The Theory of Communicative Action Vol: II: Lifeworld and System: A Critique of functionalist Reason*. Boston: Beacon Press, 1984.
39. Habermas Jurgen, *Truth and Justification*, Cambridge, MA: MIT Press, 2003.
40. Habermas Jurgen, „Why Europe Needs a Constitution?” Kn. Rogowski R. and Turner C. (sud.), *The Shape Of The New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
41. Heins Volekr, „Habermas on the European crisis”. *Thesis Eleven* 133(1), 2016.
42. Hobbes Thomas, *Leviatanas*, Vilnius: Pradai, 1999.
43. Huntington Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Free Press, 2002.
44. Huxley Aldous, *Brave New World*. New York: HarperCollins, 2004.
45. Kahn Victoria, *Habermas, Machiavelli, and the Humanist Critique of Ideology*. *PMLA*, 105(3), 1990.
46. Kant Immanuel, *Politiniai traktatai*, Vilnius: Aidai, 1996.
47. Laborde Cecile, „From Constitutional to Civic Patriotism” *British Journal of Political Science*, 32(4), 2002.
48. Lafont Cristina, „Agreement and Consent in Kant and Habermas: Can Kantian Constructivism Be Fruitful for Democratic Theory?“. *Philosophical Forum*, 43(3), 2012.
49. Larner Wendy ir William Walters, *Global Governmentality*. London: Routledge, 2004.
50. Lipgens Walter, *Documents on the History of European Integration, Volume 1: Continental Plans for European Union 1939–1945*. Boston: Walter De Gruyter Inc, 1984.
51. Lupel Adam, „Tasks of a Global Civil Society: Held, Habermas and Democratic Legitimacy Beyond the Nation-state”. *Globalizations*, 2:1, 2005.
52. MacIntyre Alasdair, *After Virtue: A Study in Moral Theory*. London: Duckworth, 1996.
53. Mancini Federico, *Democracy and Constitutionalism In The European Union*. Oxford: Hart Pub, 2000.
54. Manent Pierre, *Beyond Radical Secularism*. South Bend: St. Augustine's Press, 2016.
55. Manent Pierre, *Democracy Without Nations?*. Wilmington, Del.: ISI Books, 2007.
56. Manent Pierre, *Demokratija be tautų: Apie savivaldos pabaigą Europoje*. Vilnius: Versus aureus, 2008.
57. Manent Pierre, “Political History and Political Philosophy: Making Sense of the West”. *Perspectives on Political Science*, 41(2).

58. McCormick John Patrick, *Weber, Habermas, and Transformations of the European State. Constitutional, Social and Supranational Democracy*. New York: Cambridge University Press, 2007.
59. Meadwell Hudson, „The Foundations of Habermas's Universal Pragmatics”. *Theory and Society*, 23(5), 1994.
60. Meyer William J., „Private Faith or Public Religion? An Assessment of Habermas's Changing View of Religion”. *The Journal of Religion*, 75(3), 1995.
61. Miller David, *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
62. Monnet Jean, „A Ferment of Change”. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 1(3), 1963.
63. Moravcsik Andrew, „Reassessing Legitimacy in the European Union”. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 40(4), 2002.
64. Moravcsik Andrew, „The European Constitutional Compromise and the Neofunctionalist Legacy”. *Journal of European Public Policy*, 12(2), 2005.
65. Moravcsik Andrew, „The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe”. *International Organization*, 54(2), 2000.
66. Müller Jan-Werner, *Constitutional Patriotism*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2007.
67. Müller Jan-Werner ir Kim Lane Scheppele, „Constitutional Patriotism: An Introduction”. *International Journal of Constitutional Law* vol. 6, 2014.
68. Moravcsik Andrew, *The Choice For Europe*. Ithaca, New York.: Cornell University Press, 1998.
69. Nietzsche Friedrich Wilhelm, *Thus Spoke Zarathustra*. Edited: Adrian Del Caro, and Robert B Pippin. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
70. Nugent Neill, *The Government and Politics of the European Union*, 7th ed., Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010.
71. Riley Patrick, *Leibniz Universal Jurisprudence: Justice as the Charity of the Wise*. Cambridge: Harvard University Press, 1996.
72. Sandel Michael J., *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1994.
73. Schuman Rubert, *Pour l' Europe*. Paris: Editions Nagel Briquet, 2005.
74. Schumpeter Joseph A., *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*. Vilnius: Mintis, 1998.
75. Siedentop Larry, *Democracy in Europe*. London: The Penguin Press, 2000.
76. Sternberger Dolf, *Verfassungspatriotismus*. Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1990.
77. Taylor Charles, *Sources of the Self: the Making of the Modern Identity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1989.
78. Tocqueville de Alexis, *Apie demokratiją Amerikoje*. Vilnius: Amžius, 1996.

79. Tonkiss Katherine, „Constitutional patriotism, migration and the post-national dilemma”. *Citizenship Studies*, 17(3-4), 2013.
80. Valantiejus Algimantas, „Nuosaiki proto kritika Jurgeno Habermaso socialinėje teorijoje“. *Sociologija. Mintis ir Veiksmas* (1). Vilnius, 2003.
81. Vaughn Richard, *Twentieth-Century Europe: Paths to Unity*. Abingdon: Taylor & Francis, 1979.
82. Verhoeven Amaryllis, „Europe Beyond Westphalia Can Postnational Thinking Cure Europe's Democracy Deficit?”. *Maastricht J. of European and Comparative Law* (5), 1998.
83. Weiler Joseph H.H., „Does Europe Need a Constitution: Demos, Thelos and the German Maastricht Decision“, *European Law Journal*, 1(3), 1995.
84. Wellmer Albrecht, „Models of Freedom in the Modern World in Hermeneutics in Ethics and Social Theory“. *Philosophical Forum* 21 (1-2), 1989.
85. Wells Herbert George, *The New World Order*. Minnesota: Filiquarian Publishing, LLC., 2007.
86. Žižek Slavoj, *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*. London: Verso. 1999, 171–244.

Internetiniai šaltiniai:

87. European Commission, „Altiero Spinelli: an Unrelenting Federalist“. Brussels.
<http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/altiero_spinelli_en.pdf>
[Žiūrėta 2016 04 18].
88. Fukuyama Francis, „European Citizen: Just a Myth?”. *The Global Journal*, 2012.
<<http://www.theglobaljournal.net/article/view/695/>> [Žiūrėta 2016 04 28].
89. Habermas Jurgen, „Law and Morality” trans. Kenneth Baynes. *The Tanner Lectures on Human Values*. Cambridge: Harvard University, 1986.
90. <http://tannerlectures.utah.edu/_documents/a-to-z/h/habermas88.pdf> [Žiūrėta 2016 02 24].
91. Habermas Jurgen, *The European Citizen: Just a Myth?* Interview by Francis Fukuyama, *The Global Journal*, 2012 05. <<http://theglobaljournal.net/article/view/695/>> [Žiūrėta 2016 02 21].
92. Habermas Jurgen, „The Kantian Project of Cosmopolitan Law”. Lecture delivered at Purdue University, October 15, 2004. <<http://habermasians.blogspot.lt/2004/10/kantian-project-of-cosmopolitan-law>> [Žiūrėta 2016 04 02].
93. Sample Ian, „Procedure to create babies with three people's DNA could be legalized in April”. *The Guardian*, 2014 <<https://www.theguardian.com/science/2014/jul/22/mitochondrial-transfer-procedure-babies-three-dna>> [Žiūrėta 2016 03 27].
94. Zeit Online. *Jurgen Habermas*. <http://www.zeit.de/autoren/H/Juergen_Habermas/index.xml>
[Žiūrėta 2016 03 27].

SUMMARY

EU as a Political Form in J. Habermas' Doctrine of Constitutional Patriotism: Aspects of Representation, Democracy and Legitimacy

The global financial crisis revealed an important issue in Europe – challenges caused by the limping economy have put the unity of EU to a test. In the context of crisis, Habermas notes that „if we prefer not to ignore questions about the end of integration, we must agree upon a set of adequate basis“. By that, professor meant the principle of constitutional patriotism. Furthermore, he notes that Europe currently finds itself at a crossroads – either it accepts a new model and deepens the political integration in a completely different environment, or it risks facing the end of it. The harsh criticism of Habermas has made several serious structural problems of EU apparent, but he also proposes a solution – the aforementioned principle of constitutional patriotism.

Putting the doctrine of constitutional patriotism to use, professor develops a new democratic model, a certain basis for unity among individuals. Unlike functional theories, the works of Habermas are exclusively theoretical and oriented towards the political and cultural integration of individuals. Through philosophical reflection instead of traditional theories of technological integration, an attempt was made to justify the values and political basis of Europe, understand integration on the ideal level without conducting an in-depth analysis of technical details of it.

Professor underscores the fact that Europe is in a dire need of a mental shift, which would lead to a new and modern way of governing, the meaning of which would be provided by constitutional patriotism and the new kind of European. However, various problematic aspects leave space for doubt and raise the question on whether the Habermas' principle allows for European Union to gain a concretely defined political form.

Thesis analyzes the principle of constitutional patriotism, as well as essential theoretical problems of Jurgen Habermas on the topic of European Union development. Additionally, in the context at hand, a question is raised on whether the aforementioned principle ensures political representation, democracy and legitimacy in EU.

Paper reveals that the model provided by Habermas does indeed solve problems of legitimacy and democracy, although it requires a radical change in the current system: individual must be reduced, ensuring his complete equality and liberty, several abundant attributes such as the concept of nation must be made redundant, and religion must be forced into a more neutral role. In other words, the theory suggested by the professor solves problems of legitimacy and democracy, but creates new problems in the process.